

Alumni seminarium krakowskiego w latach 1901–1918

Marek Hałaburda

WYDZIAŁ HISTORII I DZIEDZICTWA
KULTUROWEGO
UNIWERSYTET PAPIESKI JANA PAWŁA II
W KRAKOWIE

ABSTRACT

Seminarists of the Cracow seminar from 1901–1918

The purpose of the article is to examine the group of basic issues connected with candidates for priesthood in the Cracow diocese from 1901–1918. The state of the diocese at the beginning of the XX century, which was closely connected with the process of supplementing of personnel of clergymen, applied requirements to candidates, their territorial and social origin will be discussed. Candidates' age along with education and the quantity of those who were accepted and ordained in the perspective of needs of pastoral dioceses will also be discussed in the article. The research has been based on sources which are stored in the Archive of Metropolitan Curia in Cracow and in the Archive of Jagiellonian University in Cracow.

KEY WORDS: seminarists, bishop Jan Puzyna, the Cracow diocese, the diocesan seminar in Cracow, Western Galicia, Eastern Galicia

SŁOWA KLUCZOWE: alumni, bp Jan Puzyna, diecezja krakowska, seminarium diecezjalne w Krakowie, Galicja Zachodnia, Galicja Wschodnia

Przechowywane w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie akta konsystorskie i seminaryjne oraz zgromadzone w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego akta Senatu i Wydziału Teologicznego tejże uczelni umożliwiają przeprowadzenie szczegółowej analizy podstawowych zagadnień związanych z kandydatami do kapłaństwa w diecezji krakowskiej w latach 1901–1918¹. W niniejszym artykule przedstawione zostaną: stan diecezji na początku XX w. w ścisłym powiązaniu z procesem uzupełniania kadr duchownych, wymagania stawiane kandydatom, ich pochodzenie terytorialne i społeczne, wiek wstępujących, wykształcenie oraz liczba przyjętych i wyświęconych w perspektywie potrzeb pastoralnych diecezji. Oczywiście są wartość badań prozopograficznych nad duchowieństwem krakowskim oraz cezura końcowa. Wyjaśnienia natomiast wymaga cezura początkowa. Przyjęcie jej podyktowane było przeniesieniem przez bp. Jana Puzynę w 1901 r. seminarium ze Stradomia do nowego gmachu na ul. Podzamcze 8. Wraz z przeniesieniem zdecydowano o zmianie zasad doboru wychowawców i ojców duchownych. Dotychczasowi opiekunowie, księża Zgromadzenia Misji św. Wincentego à Paulo, zostali zastąpieni duchowieństwem diecezjalnym. Zmiany, jakie nastąpiły na początku stulecia, przyniosły nową jakość i otworzyły nowy rozdział w dziejach seminarium diecezjalnego w Krakowie.

¹ Podstawowy materiał źródłowy uzyskano z list kandydatów do seminarium, korespondencji władz seminaryjnych z konsystorzem i biskupem, spisów święconych, notowanych w księgach czynności pontyfikalnych biskupów krakowskich, akt personalnych, spisów studentów Wydziału Teologicznego oraz ksiąg immatrykulacyjnych. Niezwykle pomocna w badaniach okazała się książka: A. Kapuśniak, J. Szczepaniak, *Katalog alumnów krakowskiego seminarium duchownego (1901–1938)*, Kraków 2004.

² B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (968–1939)*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 1970, t. 21, s. 349–350.

³ *Idem, Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji*, Kraków 1985, s. 133–141.

I. Stan diecezji na początku XX w.

Ostatnie dwudziestolecie XIX w. było dla diecezji krakowskiej czasem odrodzenia. W 1874 r. zakończyły się pertraktacje prowadzone od 1867 r. między Austrią i Rosją w sprawie odszkodowań za utracone dobra biskupstwa krakowskiego położone w granicach Imperium Rosyjskiego. Po sfinalizowaniu rozmów rząd austriacki, biorąc pod uwagę żądania polskiej opinii publicznej oraz interwencji polskich posłów w parlamencie wiedeńskim, skierował notę do Stolicy Apostolskiej z postulatem reorganizacji i powiększenia terytorium diecezji krakowskiej². Początkowo planowano likwidację diecezji tarnowskiej. W memoriale z dnia 25 marca 1875 r., przesłanym do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświaty, namiestnik Galicji hr. Alfred Józef Potocki proponował wcielenie całego biskupstwa tarnowskiego do diecezji krakowskiej, ewentualnie, jeśli byłoby to konieczne – jego podzielenie. Projekt uzyskał akceptację cesarza Franciszka Józefa I dnia 21 października 1878 r. Planom strony austriackiej stanowczo sprzeciwiła się Stolica Apostolska. Ostatecznie, po długich negocjacjach między Wiedniem i Rzymem, udało się osiągnąć kompromis. Na jego mocy postanowiono nie znosić diecezji tarnowskiej, lecz jedynie przyłączyć jej zachodnie dekanaty do restytuowanego biskupstwa krakowskiego³. W efekcie podjętych działań papież Leon XIII bullą „Hodie nos Ecclesiae Vestrae Cracoviensis” z 7 maja 1879 r. mianował biskupem krakowskim ks. Albina Dunajewskiego. Następnie, bullą „Sanctae Apostolicae Sedis” z 20 stycznia 1880 r., przywrócił do życia diecezję krakowską, dokonując jej terytorialnej reorganizacji. Na mocy bulli inkorporowano w całości z diecezji tarnowskiej do diecezji krakowskiej pięć dekanatów: Białą, Oświęcim, Skawinę, Wadowice i Żywiec, oraz częściowo cztery dekanaty: Dobczyce (parafie: Dziekanowice, Siepraw, Zakliczyn), Maków (parafie: Lachowice, Mucharz, Sucha, Tarnawa Dolna, Zembrzyce), Myślenice (parafie:

Budzów, Jawornik, Krzywaczka, Lanckorona, Sułkowice, Harbutowice, Izdebnik), Wieliczka (parafie: Biezanów, Grabie, Kosocice, Podgórze, Podstolice, Świątniki Górne, Wieliczka, Wróblowice)⁴. Łącznie terytorium to zamieszkiwało 329 354 wiernych w 101 parafiach⁵.

Do rozwiązania pozostawała jeszcze kwestia kieleckiej części diecezji krakowskiej, znajdującej się w zaborze rosyjskim, o której nie wspominała bulla z 20 stycznia 1880 r. Sprawa administracji kościelnej na tym terytorium została unormowana umową przedwstępną między Stolicą Apostolską a Rosją z 31 października 1880 r. Zgodnie z artykułem ósmym tej umowy papież Leon XIII bullą „Ut primum catholicae Ecclesiae” z 28 grudnia 1882 r. ogłosił odłączenie kieleckiej części biskupstwa krakowskiego i erygowanie z tego obszaru nowej diecezji, ze stolicą w Kielcach⁶. Zarządzenia papieskie jako delegat apostolski wykonał bp sandomierski Antoni Ksawery Sotkiewicz dekretem „Omnibus et singulis” z 15 czerwca 1883 r. Mocą dekretu z diecezji krakowskiej na rzecz nowo utworzonej diecezji kieleckiej wyłączonych zostało osiem dekanatów z 229 parafiami, 17 filiami i pięćmioma klasztorami męskimi. Na obszarze tym mieszkało 519 960 wiernych i pracowało 319 kapłanów⁷.

Po pięciu latach od chwili wykonania bulli „Sanctae Apostolicae Sedis” nastąpiło dalsze powiększenie diecezji. Papież Leon XIII kolejną bullą – „Supremo catholicae familiae Moderatori” z 27 marca 1886 r. – wyłączył z diecezji tarnowskiej cztery dalsze dekanaty: Maków, Myślenice, Niepołomice i Nowy Targ, z 41 parafiami i czterema filiami oraz z 174 596 wiernymi⁸.

W ten sposób po przeszło 100 latach ustawicznych zmian ukształtowało się terytorium diecezji krakowskiej w okresie niewoli narodowej. Kolejne korekty granic nastąpiły już w wolnej Polsce, w 1925 r., na mocy bulli cyrkumskrypcyjnej „Vixdum Poloniae Unitas”.

Nowe terytorium diecezji krakowskiej określone bullami z 1880 i 1886 r. obejmowało obszar Wolnego Miasta Krakowa, powiększony o tereny inkorporowane z diecezji

4 S. Dobrzański, *Restauracja diecezji krakowskiej w latach osiemdziesiątych XIX wieku* [w:] *Studia z historii Kościoła w Polsce*, t. 3, H.E. Wyczawski (red.), Warszawa 1977, s. 91.

5 B. Kumor, *Diecezja tarnowska...*, *op.cit.*, s. 350.

6 *Idem*, *Granice metropolii i diecezji...*, *op.cit.*, s. 350–351.

7 B. Kumor, *Granice (archi)diecezji krakowskiej (1000–1939)*, „Roczniki Kanoniczne. Kwartalnik prawno-historyczny” 1963, t. 6, nr 1–4, s. 553–554; *idem*, *Organizacja terytorialna diecezji kieleckiej*, „Nasza Przyszłość” 1963, t. 17, s. 223–224.

8 *Idem*, *Granice metropolii i diecezji...*, *op.cit.*, s. 351.

tarnowskiej. Północna granica diecezji pokrywała się z granicą państwową między Rosją a Austro-Węgrami. Na południu rozciągała się do przedrozbiorowej granicy Polski, oddzielającej Galicję od krajów monarchii habsburskiej. Na zachodzie graniczyła z Królestwem Prus. W końcu na wschodzie granica przebiegała przez powiaty bocheński, limanowski i nowosądecki. Pod względem kościelnym diecezja od północy graniczyła z diecezją kielecką i archidiecezją gnieźnieńską, na południu – z diecezją ołomuniecką i spiską, na zachodzie – z wrocławską, oraz na wschodzie – z diecezją tarnowską. Pod względem administracyjnym obszar ten był podzielony na 17 dekanatów.

Tabela 1. Dekanaty diecezji krakowskiej w 1901 r.

Lp.	Nazwa dekanatu	Liczba parafii	Lp.	Nazwa dekanatu	Liczba parafii
1.	Kraków miejski I	5	10.	Nowy Targ	10
2.	Kraków miejski II	6	11.	Niepołomice	9
3.	Bolechowice	10	12.	Oświęcim	16
4.	Czernichów	11	13.	Skawina	13
5.	Nowa Góra	10	14.	Sucha	9
6.	Biała	12	15.	Wadowice	17
7.	Lanckorona	5	16.	Wieliczka	12
8.	Maków	8	17.	Żywiec	10
9.	Myślenice	8			

Źródło: *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis Pro Anno Domini 1901, Cracoviae 1901, s. 426.*

W 17 dekanatach zorganizowanych było 171 parafii, 20 ekspozytur (fili) oraz 143 kapelanii i kooperatur. Parafia katedralna – najmniejsza w diecezji, liczącą 103 wiernych – przypisana w katalogach do dekanatu Kraków miejski II, formalnie wolna była od zależności dekanalnej.

W diecezji pracowało łącznie 427 duchownych (w tym 22 emerytów, sześciu bez urzędów, 12 przebywających poza diecezją), zaś bezpośrednio w duszpasterstwie 319 kapłanów diecezjalnych i dwóch zakonników. Obszar diecezji w 30 miastach i miasteczkach oraz 842 wsiach zamieszkiwało 823 295 wiernych⁹. Diecezja miała wówczas jedno seminarium. Do 1901 r. mieściło się ono w zabudowaniach Zgromadzenia Misjonarzy św. Wincentego à Paulo na Stradomiu w Krakowie i pozostawało pod opieką księży tegoż zgromadzenia¹⁰.

Prostą konsekwencją wskrzeszenia oraz powiększenia diecezji było zwiększenie napływu kandydatów do seminarium krakowskiego. W ostatnim dwudziestoleciu XIX w. przyjęto trzykrotnie więcej kandydatów niż w latach 1846–1880. Jak wykazały badania przeprowadzone przez autora niniejszego artykułu w pracy dotyczącej seminarium krakowskiego w latach 1801–1901, przeważająca większość aspirantów zgłaszających chęć podjęcia nauki w krakowskim alumnacie pochodziła z terenów przyłączonych z diecezji tarnowskiej¹¹. Masowy napływ młodzieży duchownej sprawił, że budynek na Stradomiu okazał się zbyt mały. Władze diecezji stanęły przed koniecznością rozbudowy zabudowań stradomskich lub postawienia nowego gmachu. Za myśl wzniesienia nowej siedziby dla krakowskiego seminarium zrodził się już w 1896 r. W styczniu tego roku ksiądz bp Jan Puzyna wystosował do namiestnika Galicji, księcia Eustachego Sanguszki, pisemną prośbę o pomoc w zdobyciu pozwoleń i niezbędnych środków, „by opodal Biskupiego pałacu, jak to ma miejsce we wszystkich austriackich diecezjach, jak najrychlej postawione zostało odpowiednie celowi seminarium i oddane pod bezpośrednie kierownictwo każdorazowego biskupa krakowskiego”¹². Początkowo planowano zakup należącego do franciszkanów placu znajdującego się naprzeciwko pałacu biskupiego, między kościołem Franciszkanów a Plantami. Ostatecznie, kiedy prowincjał franciszkanów odmówił sprzedaży gruntów, wybór

9 *Elenchus venerabilis cleri [...] pro Anno Domini 1901*, Cracoviae 1901, s. 423, 426–427.

10 Do 1801 r. w Krakowie funkcjonowały trzy seminaria duchowne: seminarium zamkowe, erygowane w 1602 r., seminarium stradomskie, założone w 1732 r., i seminarium akademickie, założone w 1758 r. W 1801 r. Austriacy w ramach reformy szkolnictwa połączyli trzy krakowskie seminaria i utworzyli jedno Seminarium Diecezjalne w Krakowie, na Stradomiu. Zob. M. Hałaburda, *Krakowskie seminarium duchowne pod zarządem księży misjonarzy (1801–1901)*, „Informator Instytutu Teologicznego Księża Misjonarzy w Krakowie” 2010/2011, nr 30, s. 68–70.

11 Zob. *idem*, *Krakowskie seminarium duchowne (1801–1901)*, Kraków 2007, s. 240.

12 AKMK Seminarium duchowne, m.in. początki budowy, kosztorysy, rachunki, wypisy z ksiąg katastralnych itp. 1895–1937 (b. sygn.), Bp J. Puzyna do księcia Eustachego Sanguszki, 16 I 1896 [brudnopis].

¹³ J. Urban, *Kilka kart z najnowszych dziejów krakowskiego seminarium duchownego (w stulecie poświęcenia gmachu seminaryjnego przy ul. Podzamcze 8)*, „Biuletyn Duszpasterski” 2002, t. 10, nr 1 (92), s. 29–30.

¹⁴ F. Bączkiewicz, *Z dziejów domu stradomskiego*, „Roczniki Obydwoh Zgromadzeń św. Wincentego à Paulo” 1925, t. 27, nr 1, s. 37.

¹⁵ AKMK A. Sem. 12 (1905–1915), s. 189, 192.

padł na należącą do Kapituły Krakowskiej parcelę pod Wawelem, w sąsiedztwie Domu Długosza. Umowę przedwstępną sprzedaży działki i domu kapitulnego przy ul. Kanoniczej 25 podpisano jeszcze w 1896 r. Po uzyskaniu zgody Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświaty w Wiedniu na budowę nowego gmachu oraz po trwających trzy lata pracach przygotowawczych dokonano właściwego aktu sprzedaży i rozpoczęto prace budowlane. 24 sierpnia 1899 r. książę bp Puzyna dokonał wmurowania kamienia węgielnego, a dwa lata później, 28 września 1901 r. – poświęcenia nowego gmachu i kaplicy seminaryjnej¹³. 5 sierpnia 1901 r. ordynariusz krakowski przesłał do wizytatora misjonarzy, ks. Józefa Kiedrowskiego, pismo, w którym podziękował za dotychczasową pracę nad wychowaniem kleru diecezjalnego. Poinformował również, że z dniem 1 października 1901 r. alumni seminarium krakowskiego zamieszkają w nowym budynku i przejdą pod kierownictwo duchowieństwa diecezjalnego¹⁴. Dotychczasowy rektor, ks. Kajetan Sakowski CM, przestał pełnić urząd 30 września tegoż roku¹⁵.

II. Warunki przyjęcia do seminarium

Dekret Soboru Trydenckiego „Cum adolescentium aetas”, uchwalony podczas XXIII sesji obrad, w dniu 15 lipca 1563 r., określał warunki dotyczące kandydatów do stanu duchownego. Wymagano od nich ukończenia 12 roku życia, pochodzenia z prawego związku małżeńskiego, dostatecznego opanowania umiejętności czytania i pisanania oraz posiadania skłonności do stanu duchownego. Normy trydenckie przypominano także w późniejszym okresie. W wypowiedziach papieży w XVIII i XIX stuleciu akcentowano bardzo mocno walory moralne charakteru kandydatów i ich dobrą formację humanistyczną. W tym duchu wypowiadał się papież Benedykt XIII w konstytucji apostolskiej „Creditae nobis” z 9 maja 1725 r. Na podobne wartości wskazywał papież Benedykt XIV

w encyklice „Ubi primum placuit” z 3 grudnia 1740 r. Papież Pius IX w liście „Singulari quidam” z 17 marca 1856 r. do episkopatu austriackiego przypominał, by kandydaci na studia teologiczne wykazywali się znajomością języka łacińskiego i dobrym wykształceniem humanistycznym. Takie same postulaty wysunął również papież Leon XIII w encyklice „Officio sanctissimo” z 22 grudnia 1887 r.¹⁶

Ogólne przepisy trydenckie wypracowane przez zgromadzenie soborowe uzupełniano i przystosowywano do warunków krajowych poszczególnych diecezji. Dla diecezji krakowskiej pierwsze normy dotyczące kandydatów opracowano 23 maja 1601 r. na synodzie zwołanym przez bp. Bernarda Maciejowskiego. Ogłoszony wówczas statut „O założeniu seminarium dla kłeryków mających otrzymać święcenia” miał na celu realizację dekretu Soboru Trydenckiego o zakładaniu seminarium diecezjalnych. W rozporządzeniu ordynariusz podkreślił, że seminarium ma służyć bezpośredniemu przygotowaniu do kapłaństwa. Wyjaśnił też różnice między prawem trydenckim a wydanym statutem. Określił wymagania wobec aspirantów starających się o przyjęcie do erygowanego przez siebie zakładu. Do seminarium postanowił przyjmować tylko młodzieńców,

którzy już z naukami przez inne szkoły średnio byliby obznajmieni; przede wszystkim zaś szlachetnością obyczajów dawali nadzieję na przyszłe powodzenie; i przynajmniej dwudziesty rok życia osiągnęli, aby szybciej mogli być promowani do kościelnych święceń, z zachowaniem przepisanych przez święte kanony odstępów czasu, zaprawieni w tychże oraz innych potrzebnych do kapłańskiego zadania, mogli być przeznaczeni do posługi Kościoła¹⁷.

Bardziej precyzyjne wymagania wobec kandydatów do krakowskiego seminarium zamkowego określił bp Jan Małachowski w statutach wydanych w 1692 r. Na mocy

¹⁶ B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków 1980, s. 443.

¹⁷ S. Wysocki, *Seminaryum Zamkowe w Krakowie. Jego dzieje i ustrój*, Lwów 1910, s. 258–259.

statutów każdy starający się o przyjęcie do zakładu miał obowiązek dostarczyć: 1) świadectwo moralności (*testimonium bene conversationis*), wydane przez oficjała, dziekana, proboszcza, nauczyciela, ewentualnie przez pana, któremu podlegał lub służył aspirant bezpośrednio przed zgłoszeniem się do seminarium; 2) metrykę chrztu potwierdzającą prawowite pochodzenie, podpisaną przez proboszcza lub dziekana. Kolejnymi warunkami były: wykazanie się wystarczającą wiedzą i uzdolnieniami do pracy duszpasterskiej, biegłym posługiwaniem się językiem łacińskim oraz dostateczną wiedzą w zakresie nauk humanistycznych (tzw. humaniora). Ponadto należało być w odpowiednim wieku, tak aby w przypisanym czasie przyjąć święcenia kapłańskie, oraz mieć dobry głos do śpiewu gregoriańskiego i chóralnego. Oprócz walorów moralnych i intelektualnych kandydat winien wykazać się odpowiednim zdrowiem, wolnością od ułomności i kalectwa oraz od innych przeszkód do święceń zastrzeżonych przez Stolicę Apostolską. Na starającym się o przyjęcie do seminarium nie mogły ciążyć żadne zobowiązania, np. finansowe. Każdy, kto dostał się do seminarium, a jednocześnie zataił przeszkody, podlegał wydaleniu z zakładu, z obowiązkiem pokrycia kosztów poniesionych na utrzymanie. Zakazano przyjmowania nowicjuszy zakonnych oraz zakonników po ślubach prostych. Poza tym do seminarium nie wolno było przyjmować kleryków z obcej diecezji, o ile właściwy biskup nie wydał im zezwolenia na przyjęcie święceń i inkardynację do diecezji krakowskiej (*litteras absolute dimissorias*). Dla zweryfikowania, czy dana osoba spełnia stawiane wymagania, kandydat miał obowiązek przez miesiąc służyć wykładów seminaryjnych. Przez ten czas zdawał egzaminy przed prefektem i dwoma profesorami seminarium. Jeśli próba wypadła pomyślnie, prefekt przedstawiał kandydata biskupowi lub prowizorom, którzy mogli go jeszcze dodatkowo przeegzaminować z języka łacińskiego. Dopiero wówczas jeden z prowizorów wpisywał nowo przyjętego kandydata do katalogu alumnów.

Z kolei prefekt zapisywał jego dane (personalia, imiona rodziców, pochodzenie stanowe) do specjalnej księgi¹⁸.

Te wymagania podtrzymał oraz dostosował do ówczesnych potrzeb bp Felicjan Konstanty Szaniawski w odnowionych statutach z 28 maja 1728 r., z tą różnicą, że prowizorowie stracili prawo do egzaminowania kandydatów z języka łacińskiego, a prefekt sam przyjmował oraz wpisywał nowego alumna do katalogu. Wiek kandydatów dla przystępujących do nauki teologii moralnej określono na 22 lata. Dopuszczano przyjęcia kandydatów młodszych, ale tylko rozpoczynających naukę od kursu filozofii¹⁹.

W połowie XVIII w. okres miesięcznej próby, jaką musiał odbyć każdy kandydat starający się o przyjęcie do seminariów krakowskich, zastąpiono krótszym egzaminem wstępnym, trwającym jeden lub dwa dni²⁰.

Po rozbiorach zwyczajne wymagania kanoniczne stawiane kandydatom do stanu duchownego zostały uzupełnione wymogami państwowymi. Wraz z połączeniem w 1801 r. trzech seminariów krakowskich: zamkowego, akademickiego i stradomskiego, w jedno seminarium diecezjalne na Stradomiu w Krakowie, zaczęły obowiązywać nowe wymagania dla aspirantów do stanu kapłańskiego, zgodne z prawodawstwem wiedeńskim. Dekret gubernium w Wiedniu z 18 listopada 1802 r. – podpisany przez hrabiego Trautmannsdorffa – pozostawiał kwestie przyjęć alumnów w gestii biskupa, z jednym zastrzeżeniem: „każdy z [kandydatów] powinien złożyć przed wstąpieniem jego rzeczywistym świadectwo zdrowia, moralności i nauki skończonej z należyтым postępkiem filozofii, które to świadectwo przed przyjęciem pośrednio przez ordynariusza do przejrzania przedstawione Gubernium być mają”²¹. Przedstawione wymagania uzupełniono dekretem z 3 maja 1805 r. Na mocy dekretu dla Nowej Galicji należało przyjmować do seminariów wyłącznie kandydatów z zaboru austriackiego²².

Zmiany na mapie Europy dokonane na mocy postanowień kongresu wiedeńskiego sprawiły, że

18 AMS Seminarium. Regulaminy 8–10, (b. sygn.), s. 2–4, *Leges antiqua revisae, nova plures, additae Auctoritate Celsissimi Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Domini Constantini Feliciani in Szaniawy Szaniawski Episcopi Cracoviensis Ducis Severiae Circa Erectionem Eiusdem Seminarii anno D[omi]ni 1728 die 18 maii recognitae et approbatae*.

19 *Ibidem*; M. Hałaburda, *Krakowskie seminarium duchowne (1801–1901)...*, *op.cit.*, s. 160.

20 S. Wysocki, *Seminaryum Zamkowe...*, *op.cit.*, s. 127–128.

21 AMS Seminarium. Korespondencja 4 (XVIII–1899), (b. sygn.), k. 43v., *Dekret Gubernium z 18 XI 1802 r., tłumaczenie urzędowe*.

22 B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, *op.cit.*, s. 444.

23 Zob. J. Kracik, *Alumni seminarium krakowskiego w okresie Wolnego Miasta (1815–1846)*, „*Analecta Cracoviensia*” 1976, t. 8, s. 346.

24 AMS Seminarium. Korespondencja (1838–1880), (b. sygn.), k. 38v., Konsystorz Krakowski do Duchowieństwa Zakonnego M[iasta] Krakowa i jego okręgu, 20 XII 1859 r.

25 B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, *op.cit.*, s. 445; *idem*, *Diecezja tarnowska...*, *op.cit.*, s. 509.

26 O tym, że przepisów dotyczących obywatelstwa ściśle przestrzegano w krakowskim seminarium, świadczy przykład Leona Lendzińskiego, pochodzącego z Małego Leszna. 26 sierpnia 1911 r. wniósł on podanie o przyjęcie do seminarium, nie został jednak przyjęty, ponieważ nie miał obywatelstwa austriackiego. W uzasadnieniu przełożeni napisali, że przyjmują do seminarium duchownego kandydatów, którzy ukończyli studia gimnazjalne, złożyli egzamin dojrzałości w jednym z tutejszych gimnazjów i mają obywatelstwo austriackie. Pierwszeństwo w przyjęciu przysługuje kandydatom pochodzącym z tutejszej diecezji. „Wyjątkowo przyjmujemy poddanych innych państw, którzy mają zapewnioną przynależność do jednej z gmin tutejszych i starają się o obywatelstwo austriackie”. AKMK A. Sem. 12 (1905–1915), s. 1587, 1590. I drugi przykład, aspiranta Stanisława Pogłódki, pochodzącego z Królestwa Polskiego, urodzonego w 1891 r. w Wolbromiu, przyjętego warunkowo do zakładu w 1912 r. Nie był on obywatelem Austro-Węgier, ale w Krakowie mieszkał od wczesnej młodości, uczęszczał do Gimnazjum III, później zaś uczył się w Podgórzu. Warunek spełnił 20 sierpnia 1913 r., wraz z otrzymaniem obywatelstwa austriackiego. AKMK A. Pers. A. 655; AUJ S II 237; *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis*

przeważająca część diecezji krakowskiej znalazła się w granicach Królestwa Polskiego. Wobec tego zarządzenia państwowe (z Komisją Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego – KRWRiOP, na czele) w dużej mierze obowiązywały także w Krakowie. W ramach planów ograniczenia wpływu Kościoła na społeczeństwo oraz uczynienia z duchowieństwa urzędników wspierających aparat biurokratyczny państwa Komisja Rządowa wprowadziła szereg rozporządzeń, które w efekcie oddawały w ręce władzy świeckiej decyzję o weryfikacji powołań²³.

Wraz z włączeniem w 1846 r. Rzeczypospolitej Krakowskiej do zaboru austriackiego wymagania stawiane kandydatom do seminarium krakowskiego ponownie normowało ustawodawstwo austriackie. Od czasów józefińskich władze żądały od kandydatów świadectwa dojrzałości, ukończenia dwuletniego kursu filozofii oraz pochodzenia z zaboru austriackiego. Stare przepisy zmodyfikowano i uzupełniono nowymi w czasie reformy szkolnictwa, przeprowadzonej w krajach monarchii habsburskiej w latach 1848–1849. Zaakceptowali je biskupi austriaccy na konferencjach wiedeńskich w latach 1849 i 1856. Postanowiono wówczas m.in., „że do studiów teologicznych mogą być przypuszczeni tylko ci kandydaci, którzy z dostatecznym skutkiem odbyli gimnazjum niższe i wyższe z dostatecznym postępem”. Dawny wymóg przestrzegany w seminarium galicyjskich, dotyczący pochodzenia z zaboru austriackiego – na mocy ustawy państwowej z 28 marca 1858 r. – zastąpiono obowiązkiem posiadania obywatelstwa austriackiego²⁴. Postanowienia biskupów uzyskały zatwierdzenie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 29 marca 1858 r.²⁵ Nowych przepisów ściśle przestrzegano w krakowskim seminarium, podobnie jak w innych alumnatach galicyjskich²⁶. W Krakowie przyjmowano tylko kandydatów, którzy oprócz przymiotów moralnych musieli wykazać się świadectwem dojrzałości (matura) oraz zdali egzamin

przed komisją wyznaczoną przez biskupa, pod jego przewodnictwem lub przewodnictwem zastępcy przez niego oddelegowanego²⁷. Obowiązujące przepisy zostały uzupełnione dekretem papieża Piusa X z 22 grudnia 1905 r., zabraniającym przyjmowania do seminarium alumnów wcześniej usuniętych z innych seminariów lub zgromadzeń zakonnych²⁸. Zgodnie z przepisami kandydaci starający się o przyjęcie do seminarium składali do Książęco-Biskupiego Konsystorza w Krakowie podanie wraz z pięcioma załącznikami: 1) świadectwem maturalnym, 2) metryką chrztu, 3) świadectwem moralności²⁹, 4) świadectwem ubóstwa³⁰, 5) świadectwem lekarskim. Jeśli dokumenty były niekompletne, konsystorz zwracał się do petenta za pośrednictwem urzędu parafialnego o nadesłanie brakujących zaświadczeń. Po zakończeniu procedury rekrutacyjnej przekazywano dokumenty kandydata z konsystorza do rektora seminarium. Sam zaś kandydat otrzymywał powiadomienie o odmowie przyjęcia lub o przyjęciu w poczet alumnów, wraz z informacją, kiedy ma się stawić w zakładzie³¹. Pierwszeństwo przyjęcia do seminarium mieli zagwarantowane kandydaci z diecezji krakowskiej, a dopiero w dalszej kolejności – w ramach wolnych miejsc – aspiranci spoza diecezji³².

Ustalony w latach 1849–1858 zespół norm regulujących nabór aspirantów do stanu duchownego, uzupełniony prawem ogólnokościelnym z 1905 r., oparty na konkordacie ze Stolicą Apostolską z 18 sierpnia 1855 r., obowiązywał bez większych zmian w monarchii Habsburgów i krajach podległych do końca jej istnienia.

III. Rekrutacja terytorialna

W latach 1901–1918 przyjęto do seminarium krakowskiego 466 aspirantów. Udało się ustalić miejsce pochodzenia 446 (95,7%) spośród nich. Udział poszczególnych regionów w rekrutacji terytorialnej kandydatów do seminarium krakowskiego ilustruje tabela 2.

quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1913, Cracoviae 1913, s. 189.

²⁷ AKMK A. Sem. 2 (1851–1863), s. 81.

²⁸ *Zbiór przepisów odnoszących się do Kościoła i duchowieństwa z upoważnienia ordynariatu książęco-biskupiego w Krakowie na podstawie notyfikacji (1879–1912)*, oprac. M. Kołodziej, Kraków 1913, s. 84.

²⁹ Świadectwo moralności wystawiał katecheta z gimnazjum, w którym nauki pobierali aspiranci. Zob. AKMK A. Sem. 10 (1901–1908), s. 1559–1574 [*Świadectwa moralności*].

³⁰ Świadectwo ubóstwa wystawiał Magistrat Stołeczno-Królewskiego Miasta Krakowa, ewentualnie właściwy urząd gminny w miejscu zamieszkania. Zob. AKMK A. Sem. 12 (1905–1912), s. 1127–1165 [*Świadectwa ubóstwa kleryków seminarium krakowskiego*].

³¹ AKMK A. Sem. 10 (1901–1908), s. 1867–1870 oraz s. 1855, 1857, 1860–1861, 1866.

³² Przykładowo, w odmowie pisało: „oznajmiamy, że prośby Pańskiej o przyjęcie do tutejszego Seminarium Duchownego nie możemy uwzględnić z powodu braku miejsca i dostatecznej liczby kandydatów pochodzących z tutejszej diecezji, jako też lepsze kwalifikacje posiadających”. Zob. *ibidem*, s. 1923, 1926.

33 Wielkie Księstwo Krakowskie (niem. Großherzogtum Krakau) – nazwą tą określano terytorium Rzeczypospolitej Krakowskiej włączonej w 1846 r. do zaboru austriackiego. Oficjalnie Kraków i jego okolice nie należały do Królestwa Galicji i Lodomerii, praktycznie jednak wraz z tymże Królestwem oraz Księstwem Oświęcimskim i Zatorskim tworzyły jedną prowincję koronną monarchii habsburskiej. Administracyjnie obszar położony na lewym brzegu Wisły obejmował początkowo cztery powiaty: chrzanowski, krakowski, jaworznicki i krzeszowski. W 1860 r. zredukowano liczbę powiatów do dwóch, poprzez włączenie do powiatu chrzanowskiego powiatów jaworznickiego i krzeszowskiego. Zob. M. Filimowski, *Opis historyczno-geograficzny* [w:] *Ziemia chrzanowska i Jaworzno*, B. Ferens, M. Filimowski, J. Kozub (red.), Kraków 1969, s. 357–358, 369–372.

34 Po 1850 r. terminu „Galicja Zachodnia” używano dla określenia zachodnich terenów historycznej Małopolski, która znalazła się w granicach Królestwa Galicji i Lodomerii. Galicja Zachodnia obejmowała powiaty podległe jurysdykcji sądu III instancji w Krakowie, a więc: stolicę Kraków oraz Białą, Tarnów, Rzeszów, Nowy Targ, Nowy Sącz. Termin zaś „Galicja Wschodnia” stosowano w odniesieniu do wschodnich terenów Królestwa Galicji i Lodomerii, ze Lwowem, Stanisławowem, Tarnopolem, Przemyślem i Sanokiem. Granica między Galicją Zachodnią a Wschodnią przebiegała wzdłuż zachodnich granic powiatów jarosławskiego, brzozowskiego oraz sanockiego i pokrywała się z zachodnią granicą okręgu sądu apelacyjnego we Lwowie. Zob.: F. Bujak, *Galicja*, t. 1, *Kraj. Ludność. Społeczeństwo. Rolnictwo*, Lwów 1908, s. 45–49; G. Hryciuk, *Przemiany narodowościowe i ludnościowe*

Tabela 2. Rekrutacja terytorialna alumnów seminarium diecezjalnego w Krakowie w latach 1901–1918

Lp.	Region	Liczba przyjętych	Liczba miejscowości
1.	Galicja i Lodomeria	415	231
2.	Królestwo Polskie	12	10
3.	Prusy	10	10
4.	Inne ziemie monarchii austro-węgierskiej	7	5
5.	Imperium Rosyjskie	2	2
	Razem	446	258

Źródło: A. Kapuśniak, J. Szczepaniak, *Katalog alumnów krakowskiego seminarium duchownego (1901–1938)*, Kraków 2004, s. 17–281.

Jak wynika z powyższego zestawienia, zdecydowana większość kandydatów rekrutowała się z ziem podległych monarchii austro-węgierskiej. Z obszarów tych pochodziło ogółem 422 alumnów. Szczegółowe dane o rekrutacji terytorialnej alumnów wywodzących się z krajów koronnych rozległego mocarstwa są następujące: Królestwo Galicji i Lodomerii – 415, Margrabstwo Moraw – dwóch, Królestwo Węgier – dwóch, Bośnia i Hercegowina – jeden, Księstwo Bukowiny – jeden, Śląsk Austriacki – jeden. Najwięcej galicyjskich kandydatów do kapłaństwa dostarczyły Galicja Zachodnia – 390 (w tym formalnie nienależące do niej Wielkie Księstwo Krakowskie – 39³³), oraz Galicja Wschodnia – 25³⁴. Największa liczba aspirantów z Galicji Zachodniej pochodziła z powiatów: myślenickiego – 50, wadowickiego – 47, krakowskiego – 39, bialskiego – 37, wielickiego i żywieckiego – po 32, nowotarskiego – 22, bocheńskiego – 20, podgórskiego – 17, chrzanowskiego – 14, limanowskiego – 11 i rzeszowskiego – 10. O wiele mniej wywodziło się z powiatów: brzeskiego i nowosądeckiego – sześciu, tarnowskiego – pięciu, dąbrowskiego i jasielskiego – po

czterech, niskiego i tarnobrzeskiego – po trzech, łańcuckiego i pilzneńskiego oraz strzyżowskiego – po dwóch, gorlickiego, kolbuszowskiego, krośnieńskiego, przeworskiego, ropczyckiego – po jednym. Z Galicji Wschodniej najwięcej młodzieży duchownej przybyło z powiatów: lwowskiego – sześć osób, jarosławskiego – cztery osoby; natomiast z dobromilskiego, mościckiego, trembowelskiego i sanockiego – po dwie osoby, brodzkiego, brzozowskiego, drohobyckiego, husiatyńskiego, stryjskiego, turczańskiego i żydaczowskiego – po jednej osobie.

Oprócz kandydatów z ziem podległych monarchii habsburskiej odnotowano także wśród przyjętych do krakowskiego seminarium przedstawiciele Królestwa Polskiego – 12, Prus – 10 oraz Imperium Rosyjskiego – dwóch. Wśród aspirantów z Królestwa najwięcej rekrutowało się z guberni kieleckiej – dziewięciu (powiaty: Olkusz – czterech, Miechów – czterech, Stopnica – jeden), następnie piotrkowskiej – trzech (powiaty: Częstochowa, Łask, Łódź), i warszawskiej – jeden (powiat Kutno). Z ziem należących do Prus, dokładnie z Prowincji Śląskiej, pochodziło siedmiu (rejencja opolska, powiaty: pszczyński – dwóch, kluczborski – jeden, opolski – jeden, lubliniecki – jeden; rejencja wrocławska, powiat świdnicki – jeden), z Prowincji Poznańskiej – trzech (rejencja poznańska, powiaty Poznań Wschód i Pleszew, oraz rejencja bydgoska, powiat Inowrocław).

Najdalszą drogę pokonali aspiranci do stanu duchownego wywodzący się z terytorium Rosji. Pierwszym z nich był Bolesław Boguszewski, urodzony w stolicy guberni kijowskiej – Kijowie (diecezja łucko-żytomierska), który przeniósł się do Krakowa po wcześniejszym pobycie w seminarium duchownym w Żytomierzu³⁵. Drugi to Marian Gustaw Kłodnicki, urodzony w stolicy guberni besarabskiej – Kiszyniowie (diecezja tyraspolska). Został przyjęty do zakładu na III rok studiów³⁶.

Niewielkie zainteresowanie podjęciem nauki w Krakowie młodzieży duchownej pochodzącej z ziem Galicji Wschodniej wynikało zapewne z tego, że pierwszym

w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948, Toruń 2005, s. 25–26.

35 AUJ S II 258; *Corpus studiosorum Universitatis Iagiellonica 1850–1918. Seria C. Corpus studiosorum Universitatis Iagiellonica in saeculis XVIII–XX*, t. 3, A–D, Kraków 1999, s. 350.

36 AAPrz. Liber ordinatorum ab Anatolio Nowak (b. sygn.), s. 159, 162.

wyborem dla niej było seminarium we własnej diecezji. Kandydaci zgłaszający się do zakładów poza diecezją byli często zmuszeni przedstawiać uzasadnienie, dlaczego wybierają takie seminarium. W bliższej odległości od miejsca zamieszkania funkcjonowały seminaria duchowne w Tarnowie, Przemyślu i Lwowie, dysponujące odpowiednią liczbą miejsc etatowych. Podobnie, z tej samej przyczyny, aspiranci ze Śląska Austriackiego wybierali bliższe im ośrodki w Ołomuńcu i Windawie.

Stosunkowo niewielka liczba aspirantów spoza krajów sąsiadujących z Austro-Węgrami była konsekwencją wspomnianego już obowiązku posiadania obywatelstwa austriackiego przez osoby zgłaszające się do seminariów. Zapewne swoje zrobiły też przepisy utrudniające przekraczanie granic poszczególnych zaborów. Z kolei małą liczbę kandydatów z Królestwa Polskiego, zwłaszcza z terenów północno-wschodnich, należy dodatkowo tłumaczyć bliskością seminariów w Kielcach i Sandomierzu. Nie bez znaczenia były też warunki stawiane kandydatom do kapłaństwa. Zarówno w Królestwie Polskim, jak i w Cesarstwie nie wymagano od nich ukończenia szkoły średniej i złożenia egzaminu dojrzałości.

Trzeba pamiętać, że kandydaci urodzeni poza terenem Galicji mogli mieć swoje korzenie w diecezji krakowskiej. Opuszczenie rodzinnych stron wiązało się najczęściej z przeprowadzką rodziny (np. urzędnika lub nauczyciela) ze względu na pracę. Bywało i tak, że ktoś rozpoczynał inne studia na Uniwersytecie Jagiellońskim, a dopiero później przechodził na Wydział Teologiczny. Nie można lekceważyć też wpływów rodzinnych, np. wtedy, gdy wuj czy stryj był księdzem w diecezji krakowskiej.

Jeśli chodzi o statystykę dotyczącą poszczególnych miejscowości, z których wywodziła się większa liczba alumnów, pierwsze miejsce zajmuje Kraków. Ze stolicy ówczesnego Wielkiego Księstwa Krakowskiego przyjęte zostały 23 osoby. W dalszej kolejności należy wymienić: Żywiec – 13 osób, Wadowice – dziewięć, Kęty – sześć, Chrzanów, Głogów k. Rzeszowa, Wilamowice – po pięć,

Andrychów, Biezanów, Jordanów, Lwów, Maków Podhalański, Myślenice, Nowy Targ, Oświęcim – po cztery, Bestwina, Chocznia, Dobczyce, Frydrychowie, Heczna-
rowice, Inwałd, Kasinka Wielka, Kobiernice, Lanckorona,
Niegowić, Podgórze – po trzy. Trzeba zwrócić uwagę, że
tylko Głogów k. Rzeszowa i Lwów to miejscowości spoza
diecezji krakowskiej.

37 J. Jedlicki, *Klejnot i bariery społeczne, przeobrażenia szlachectwa polskiego w schyłkowym okresie feudalizmu*, Warszawa 1968, s. 226–239, 243–246, 434–435; T. Lępkowski, *Polska – narodziny nowoczesnego narodu 1764–1870*, Poznań 2003, s. 81–109.

IV. Pochodzenie społeczne

Przeobrażenia społeczne, jakie dokonały się na ziemiach polskich w drugiej połowie XIX i na początku XX w., doprowadziły do głębokich przemian zarówno w sferze mentalnej, jak i sytuacji materialnej mieszkańców, a przede wszystkim w sferze prawnej istniejących kategorii społecznych. Dawna struktura feudalna, charakteryzująca się podziałem społeczeństwa na stany, została zastąpiona strukturą kapitalistyczną, w której decydującą rolę odgrywały klasy i warstwy społeczne wyznaczone uwarstwieniem ekonomicznym i wynikającym z niego szacunkiem społecznym³⁷.

Proces tworzenia się nowego społeczeństwa w zaborze austriackim przebiegał w porównaniu z pozostałymi dzielnicami zaborczymi w bardzo specyficzny sposób. W pierwszej kolejności odmienne na tych ziemiach było podejście zaborców do spraw polskości i patriotyzmu. Prawa społeczno-polityczne zagwarantowane przez rząd wiedeński w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XIX w. spowodowały, że zarząd nad Galicją znalazł się w rękach polskiej arystokracji. Polaków dopuszczono do najwyższych stanowisk w służbie państwowej i samorządowej. Znajdowali oni zatrudnienie nie tylko w urzędach na terenie swojej prowincji, ale również w stolicy Austrii – w Wiedniu, i stanowili tam równoprawny czynnik życia politycznego i państwowego. Sytuacja ta sprzyjała rozwojowi inteligencji, pozwalała na swobodny rozwój kultury polskiej, umożliwiała znalezienie schronienia środowiskom inteligentkim

38 J. Żarnowski, *Spółeczeństwo polskie* [w:] W. Mędrzecki, S. Rudnicki, J. Żarnowski, *Spółeczeństwo polskie w XX wieku*, Warszawa 2003, s. 13–14.

39 A. Świętochowski, *Historia chłopów polskich w zarysie*, t. 2, *W Polsce podległej*, Lwów 1928, s. 371–375; S. Szczepanowski, *Nędza Galicyi w cyfrach*, Lwów 1888, s. 7–8, 55–57; K. Zamorski, *Transformacja demograficzna w Galicji na tle przemian ludnościowych innych obszarów Europy Środkowej w drugiej połowie XIX i na początku XX w.*, Kraków 1991, s. 19–25.

40 F. Bujak, *Galicya*, t. 2, *Leśnictwo. Górnictwo. Przemysł*, Lwów–Warszawa 1908, s. 89–90, 97–100, 241; J. Żarnowski, *Spółeczeństwo polskie...*, *op.cit.*, s. 14.

i działaczom niepodległościowym z Królestwa Polskiego, zwłaszcza po 1905 r.³⁸

Na obszarze Galicji dominowały małe gospodarstwa chłopskie niestwarzające warunków do godziwego życia. Wyraźne było rozwarstwienie chłopów. Duża część obszarów rolnych pozostawała w rękach ziemian. Przeludnienie wsi, związane z intensywnym przyrostem ludności w latach 1857–1910, oraz nieumiejętność gospodarowania sprawiały, że chłop galicyjski miał poważne trudności z wyżywieniem rodziny. Nędza i głód były częstym zjawiskiem występującym wówczas w Galicji. Oznaki postępu gospodarczego w rolnictwie pojawiły się dopiero na początku XX stulecia³⁹.

Ziemie zaboru austriackiego były najbardziej zacofane pod względem gospodarczym. Industrializacja dokonywała się tam wolno aż do końca XIX w. Zakłady przemysłowe były nieliczne, bardziej rozwinęło się rzemiosło. Ożywienie przyniosło dopiero odkrycie złóż ropy naftowej. Wraz z postępowaniem technologicznym wydobycie tego surowca szybko wzrastało, do tego stopnia, że na początku XX w. przemysł naftowy stał się największą gałęzią gospodarki galicyjskiej. Mimo przemysłowego zacofania autonomia Galicji gwarantowała swobodny rozwój klasy robotniczej, podobnie jak innych warstw społecznych. Mogły się tam tworzyć formy życia społeczno-organizacyjnego niemające prawa bytu w zaborze rosyjskim czy też pruskim. Na terenie Galicji najwcześniej rozwinął się ruch chłopski. Śląsk Cieszyński był już wówczas liczącym się okręgiem przemysłowym. Kraina ta – zamieszкана również przez Polaków – administracyjnie należała do Śląska Austriackiego. Rozwinął się tam przemysł ciężki: huty, kopalnie i koksownie. Rozrosły się też miasta, osiągając wysoki poziom cywilizacyjny. Klasa robotnicza zyskiwała na tym obszarze coraz większe znaczenie. Jej szeregi zasilala w dużym stopniu ludność napływowa z sąsiednich powiatów zachodniej Galicji, stając się z czasem najważniejszym źródłem rekrutacji robotników dla tych terenów⁴⁰.

Procesy industrializacyjne i reformy agrarne przenikały się wzajemnie. Rozkwit przemysłu spowodował powstanie i rozwój klasy robotniczej, a z kolei pojawienie się fizycznych pracowników najemnych – rozwój pracy najemnej w rolnictwie. Po uwłaszczeniu ubodzy chłopci stali się jedną z głównych grup, z których rekrutowała się niewykwalifikowana siła robocza. Zmiany dotknęły także drobnomieszczaństwo oraz zbliżone do niego warstwy miejskie: rzemieślników, przedstawicieli zawodów usługowych, kupców i handlarzy. Zamieszkiwali oni głównie miasta i miasteczka oraz małe osady i wsie. W tej grupie przemiany dotknęły szczególnie ludność rzemieślniczą, zarówno napływową, jak i już mieszkającą w ośrodkach, gdzie powstawały zakłady przemysłowe. Rzemieślnicy, którzy przegrywali z konkurencją fabryk, tracili możliwość samodzielnej egzystencji i zasilali szeregi robotników⁴¹.

W początkach XX stulecia dobiegł także końca proces formowania się inteligencji jako warstwy społecznej. Od początku swego istnienia inteligencja rekrutowała się niemal ze wszystkich środowisk i grup społecznych. W interesującym nas okresie jej szeregi zasilali członkowie dawnych stanów szlacheckiego, mieszczańskiego i chłopskiego. Tradycyjnie należeli do niej przedstawiciele takich zawodów, jak: lekarze, architekci, inżynierowie, nauczyciele, artyści, urzędnicy. W zawodach inteligentkich poszukiwali także pracy zubożali arystokraci i właściciele ziemscy⁴².

Ważną rolę w strukturze społecznej w omawianym okresie przestrzenno-czasowym odgrywało ziemianstwo. Ziemianie, nazywani posesjonatami, obywatelami, obywatelami ziemskimi, dziedzicami, a w Galicji obszarnikami, byli szlachcicami, do których należała własność ziemską obejmowana zwykle drogą posiadania. Uwłaszczenie chłopów umożliwiło nabywanie ziemi przez nieszlachciców, co doprowadziło do wytworzenia się klasy posiadaczy wielkiej własności ziemskiej. Posiadanie majątku podnosiło status społeczny i zapewniało

41 I. Ihnatowicz, *Od rozbiorów do pierwszej wojny światowej* [w:] I. Ihnatowicz, A. Mączak, B. Zientara, J. Żarnowski, *Spółeczeństwo polskie od X do XX wieku*, Warszawa 1988, s. 507.

42 J. Żarnowski, *Inteligencja* [w:] W. Mędrzecki, S. Rudnicki, J. Żarnowski *Spółeczeństwo polskie w XX wieku...*, *op.cit.*, s. 73–75.

43 S. Rudnicki, *Ziemiaństwo polskie w XX wieku*, Warszawa 1996, s. 7–9.

44 F. Bujak, *Galicja...*, *op.cit.*, t. 2, s. 124–125.

bardzo wysoki prestiż. O osiągnięcie takiego statusu starali się ludzie pochodzenia szlacheckiego, przedstawiciele wolnych zawodów, artyści, przemysłowcy oraz wyżsi urzędnicy⁴³.

Warto też poznać procentowy podział ludności Galicji według zatrudnienia w poszczególnych zawodach. Statystyka ta w dużej mierze tłumaczy wyniki uzyskane w niniejszych badaniach. W 1900 r. w rolnictwie zatrudnionych było 76,82% ludności, w przemyśle – 9,1%, w handlu – 7,81%, w służbie publicznej i innych zawodach – 6,36%⁴⁴.

Biorąc pod uwagę przedstawione rozważania, należy przyrzeć się, z jakich warstw społecznych wywodzili się alumni seminarium krakowskiego.

Tabela 3. Pochodzenie społeczne alumnów przyjętych do seminarium krakowskiego w latach 1901–1918

Lp.	Grupa społeczna (zawodowa)	Liczba powołań	Procent
1.	Chłopi (rolnicy)	263	59,2%
2.	Inteligencja	72	16,2%
3.	Mieszczanie (drobnomieszczanie i rzemieślnicy)	70	15,7%
4.	Robotnicy	30	6,7%
5.	Pracownicy kościoła	7	1,5%
6.	Ziemianie	5	1,1%

Źródło: A. Kapuśniak, J. Szczepaniak, *Katalog alumnów krakowskiego seminarium duchownego (1901–1938)*, Kraków 2004, s. 17–281.

Udało się ustalić pochodzenie społeczne 447 kleryków, co stanowi 95,9% wszystkich przyjętych. Ponad połowa z nich to synowie chłopów – 263 (59,2%). Co ciekawe, w porównaniu z rekrutacją przeprowadzoną w krakowskim seminarium w okresie wcześniejszym, tj. w ostatnim dwudziestolecu XIX w., liczba osób wywodzących się

z warstwy chłopskiej zmalała o 11,5%⁴⁵. Spadku tego nie można łączyć ze zmniejszającym się zainteresowaniem synów chłopskich karierą kościelną. Przyczyn należy szukać w zachodzących na terenie Galicji przeobrażeniach społecznych. Prawdopodobnie odsetek powołań chłopskich utrzymywałby się na takim samym poziomie jak wcześniej, gdyby nie odpływ chłopów do innych grup społecznych. Przedstawiciele tego stanu z powodu ciężkiej sytuacji na wsi zmuszeni byli szukać zajęć poza rolnictwem, najczęściej zasilając szeregi ludności robotniczej lub urzędniczej. Tę częstą praktykę zdają się potwierdzać również przeprowadzone przez Edwarda Wojtusiaka badania dotyczące duchowieństwa tarnowskiego. Spośród wszystkich przyjętych do seminarium duchownego w Tarnowie w latach 1868–1918 synami chłopów były 472 (56,9%) osoby, rzemieślników – 125 (15%) osób, mieszczan – 110 (13,2%), urzędników – 47 (5,6%), pracowników kościelnych – 27 (3,2%), nauczycieli – 18 (2,1%), górników – 11 (1,3%), szlachciców – siedem (0,8%), przedstawiciele pozostałych zawodów – 12 (1,4%)⁴⁶.

Drugą grupę pod względem reprezentatywności w seminarium krakowskim stanowili klerycy pochodzenia inteligenckiego. Zaliczono do nich potomków pracowników umysłowych wykonujących mniej skomplikowane czynności oraz pracowników wysoko wykształconych, przedstawicieli wolnych zawodów, urzędników państwowych wyższych i niższych oraz intelektualistów. Grupę tę tworzyły 72 osoby (16,2%). Dwie spośród nich określiły profesję rodziców jako inteligent, jedna – jako urzędnik, i również jedna – jako emerytowany urzędnik państwowy. W przypadku 69 osób jesteśmy w stanie precyzyjnie ustalić, z jakich kręgów społeczno-zawodowych się wywodzili: nauczyciel – 15, urzędnik sądu – 11, urzędnik lub podurzędnik kolejowy – pięć, kolejarz – trzy, adwokat, kierownik szkoły, leśniczy, pomocnik kancelaryjny, urzędnik podatkowy, zarządca podatkowy, urzędnik lub podurzędnik pocztowy – po dwie, architekt, burmistrz, dyrektor banku, dyrektor fabryki, dyrektor gimnazjum,

45 W latach 1880–1901 do seminarium krakowskiego przyjęto 328 osób, wśród których aż 232 (70,7%) pochodziły ze stanu chłopskiego. Zob. M. Hałaburda, *Krakowskie seminarium duchowne (1801–1901)*..., *op.cit.*, s. 247.

46 E. Wojtusiak, *Duchowieństwo ludowe w diecezji tarnowskiej 1868–1918*, „*Nasza Przeszłość*” 1974, t. 41, s. 97–100.

dyrektor kasy oszczędnościowej, dzierżawca dóbr, inżynier górniczy, komisarz w Krajowej Dyrekcji Skarbu, laborant apteczny, lekarz, listonosz, mierniczy magistratu, nadkomisarz urzędu skarbowego, notariusz, oficjał magistratu, przedsiębiorca budowlany, sekretarz rady powiatowej, urzędnik kasy oszczędnościowej, urzędnik skarbowy, zarządca dróg – po jednej.

Na trzeciej pozycji znaleźli się mieszczenie, drobnomieszczenie wraz z wszelkimi warstwami miejskimi, mieszkańcami osad i wsi zajmującymi się wytwórczością, zawodami usługowymi, kupiectwem i szeroko rozumianym handlem oraz rzemieślnicy. Przedstawiciele tych grup społecznych w seminarium krakowskim reprezentowani byli przez 67 kleryków (15,7%). W tej grupie przy 16 nazwiskach znajdujemy adnotację o pochodzeniu mieszczańskim, a przy 54 – o pochodzeniu rzemieślniczym. W dokumentach składanych do zakładu większość – 10 kandydatów (wywodzących się z warstwy mieszczańskiej) – określiła swoje pochodzenie społeczne jako mieszczańskie. Reszta podała następujące profesje rodziców: właściciel realności – pięciu, księgarz – jeden. Dane o zawodzie wykonywanym przez ojca seminarzystów z rodzin rzemieślniczych mamy dla 49 osób. Profesję ojca ogólnie jako rzemieślnik podały cztery osoby, a jako czeladnik – jedna osoba. Pozostali wskazali następujące zajęcia: krawiec, szewc – po ośmiu, kupiec, kuśnierz – po czterech, kowal, piekarz, stolarz – po trzech, ogrodnik – dwie osoby, brukarz, garbarz, garncarz, kapelusznik, młynarz, murarz, restaurator, rymarz, rzeźnik, stroiciel fortepianów, sukiennik – po jednej osobie.

Kolejne miejsca zajmują synowie robotników. Osób wywodzących się z tej warstwy społecznej przyjęto ogółem 30 (6,7%). 10 spośród nich określiło swoje pochodzenie jako robotnicze. Pozostałe sprecyzowały dokładniej profesję ojca: kasjer – trzy, górnik, maszynista salinarny, stawowy, woźny, woźny sądowy – po dwie, magazynier kolejowy, pomocnik drukarza, strażnik, strażnik leśny, stróż nocny, woźny kolejowy, woźny w banku – po jednej.

W dalszej kolejności znaleźli się klerycy, których rodzice znajdowali zatrudnienie przy parafii. Osób takich przyjęto siedem (1,5%), w tym synów organistów – sześciu, oraz syna kościelnego – jednego.

Najmniejsze zainteresowanie karierą kościelną wykazywali ziemianie. W gronie seminarzystów krakowskich znalazło się pięciu (1,1%) reprezentantów tego stanu. Z racji swojego statusu społecznego ziemianie poszukiwali dla siebie bardziej dochodowych i prestiżowych zajęć. Sytuacja taka nie powinna dziwić, jeśli weźmiemy pod uwagę ich pozycję społeczną i stan posiadania.

W badaniach nad pochodzeniem społecznym ważnym wyznacznikiem jest miejsce urodzenia: miasto – wieś. Jak zaznaczono wcześniej, udało się ustalić miejsce urodzenia 446 spośród wszystkich przyjętych alumnów w interesującym nas okresie. Tak więc w mieście urodziły się 153 osoby, a na wsi – 293. Trzeba pamiętać, że badania z wykorzystaniem tego wskaźnika mogą być obciążone dużym marginesem błędu. Jednak fakt, że na interesującym nas obszarze przeważały biedne wsie i miasteczka galicyjskie, zdaje się potwierdzać, iż w seminarium krakowskim przeważał element chłopski i drobnomieszczański. Proces napływu do kapłaństwa przedstawicieli warstw niższych, zapoczątkowany w pierwszej połowie XIX w., a pod koniec tego stulecia nabierający charakteru masowego, utrzymywał się w seminariach galicyjskich aż do końca ich istnienia.

V. Wiek alumnów

Według prawa państwowego i kościelnego obowiązującego na ziemiach podległych berłu Habsburgów podstawą przyjęcia na studia seminaryjne było ukończenie czteroletniego gimnazjum niższego (klasy I–IV) i czteroletniego gimnazjum wyższego (klasy V–VIII) oraz posiadanie matury. Konieczność ukończenia podstawowych form kształcenia ogólnego, zwieńczonych uzyskaniem świadectwa dojrzałości, sprawiała, że do seminarium trafiała

młodzież dobrze wykształcona, dojrzała i ugruntowana w swoim powołaniu. Biorąc dodatkowo pod uwagę czteroletni okres studiów i wymagany do święceń kapłańskich wiek, określony na 24 lata (za dyspensą – 23 lata), należy stwierdzić, że dzięki obowiązującemu systemowi edukacyjnemu do seminarium krakowskiego dostawali się kandydaci w odpowiednim wieku. Odnalezione informacje pozwalają określić wiek 439 (94,2%) spośród wszystkich 466 osób przyjętych do zakładu w latach 1901–1918.

Tabela 4. Wiek alumnów w chwili przyjęcia do seminarium krakowskiego w latach 1901–1918

Wiek	Liczba	Procent
17	2	0,4
18	35	7,9
19	74	16,8
20	97	22,1
21	82	18,7
22	66	15
23	40	9,1
24	18	4,1
25	7	1,5
26	3	0,6
27	7	1,5
28	2	0,4
29	3	0,6
31	1	0,2
32	1	0,2
35	1	0,2
36	1	0,2
37	1	0,2

Źródło: A. Kapuśniak, J. Szczepaniak, *Katalog alumnów krakowskiego seminarium duchownego (1901–1938)*, Kraków 2004, s. 17–281.

Najczęściej przyjmowano do seminarium kandydatów w przedziale wiekowym 18–23 lat. Z tej grupy wiekowej rekrutowało się 394 (84,7%) spośród wszystkich wstępujących. Ukończenie szkoły średniej i zdobycie matury w różnym wieku może wydawać się dziwne, jeśli weźmiemy pod uwagę dzisiejszy system edukacji. Wtedy jednak było czymś naturalnym. Różnice takie powodował wiek, w jakim dokonywany był zapis do gimnazjum wyższego, poprzedzony ukończeniem szkoły powszechnej. Podobnie również ukończenie szkoły ludowej oraz edukacji domowej mogło sprawiać, że do gimnazjum trafiali kandydaci ze starszych roczników. Łatwo zrozumieć także mały odsetek osób w wieku 17 lat. Zastanawiać może natomiast stosunkowo duża liczba osób, które w chwili wstąpienia do zakładu miały 24 lub 25–29 lat. Kandydatów takich przyjęto w sumie 40 (8,6%). Dodatkowo do seminarium trafiały także tzw. późne powołania kapłańskie. Tak więc przyjęto pięciu kandydatów (1,07%), którzy skończyli 30 lat. 31 rok życia ukończył Franciszek Łysak⁴⁷, 32 – Wincenty Miła⁴⁸, 35 – Józef Mazurkiewicz⁴⁹, 36 – wspomniany już Marian G. Kłodnicki⁵⁰, 37 – Ludwik Kippeck⁵¹. Formowanie duchowe ludzi już ukształtowanych i nierzadko doświadczonych przez życie było o wiele trudniejsze niż proces doskonalenia duchowego młodego człowieka przyjętego zaraz po maturze. Zapewne wymagała od personelu zatrudnionego w seminarium większego wysiłku i nakładu pracy, ale także odpowiednich umiejętności wtajemniczania ludzi dorosłych do kapłaństwa⁵². Duża różnica wieku kandydatów mogła powodować również nieporozumienia między mieszkańcami zakładu. Szczupłość przekazów źródłowych na ten temat nie pozwala jednak na wyciąganie jakichkolwiek wniosków. Ponadto zagadnienia te wykraczają poza zakres niniejszych rozważań.

47 AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 818; AKMK A. Pers. 1226.

48 AKMK A. Sem. 10 (1892–1908), s. 508, 2302.

49 AKMK Pers. A. 516.

50 AAPrz. Liber ordinatorum..., s. 159, 162.

51 Ludwik Kippeck – ur. 18 lutego 1870 r. w Myślenicach. W mieście rodzinnym ukończył szkołę ludową i wstąpił do bernardynów w Krakowie. Po kilku miesiącach opuścił mury klasztorne. Ukończył kursy muzyczne, zdobywając dyplom organisty. Z powodu choroby oczu nie mógł pracować w zawodzie. W wieku 30 lat sam przygotowywał się do egzaminu i zdał materiał z sześciu klas gimnazjum. Klasę VII i VIII ukończył w Gimnazjum św. Jacka w Krakowie, jednocześnie pracując w zakrystii Katedry Wawelskiej. W macierzystym gimnazjum zdał egzamin dojrzałości i w 1907 r. został przyjęty do seminarium krakowskiego. AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 259, 262; AKMK Pers. A. 342, 643; AUJ S II 191, 207.

52 Kilku przyjętych kandydatów służyło w wojsku i na froncie. Zahartowanie w boju również nie ułatwiało pracy personelowi zatrudnionemu w seminarium. Na przykład Stanisław Dunikowski, przyjęty do zakładu w 1918 r., służył w wojsku austriackim (1914–1917) i w armii gen. Józefa Hallera (1918). AKMK Pers. 1162; AUJ S II 281, 289; *Chyrowiaci. Słownik biograficzny wychowanków Zakładu Naukowo-Wychowawczego OO. Jezuitów w Chyrowie, 1886–1939*, oprac. L. Grzebień, J. Kochanowicz, J. Niemiec, Kraków 2000, s. 123; Mieczysław Salamon Freidberg został przyjęty do zakładu w 1914 r. Z powodu wybuchu wojny nie rozpoczął studiów teologicznych. W latach 1914–1915 służył w wojsku austriackim na terenie Moraw. Zwolniony ze służby wojskowej

w 1915 r., ponownie wstąpił do seminarium. AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 2115; A. Sem. 15 (1915–1927), s. 409, 425; AKMK Pers. A. 1037; AUJ S II 258; Wojciech Kowalik został przyjęty do seminarium w 1914 r. Z powodu wybuchu wojny nie podjął studiów. Został powołany do wojska 15 września 1914 r. Służył w 56. pułku piechoty III L. E. Kompanii w Drahotuše na Morawach. Brał udział w walkach armii austro-węgierskiej w Karpatach i w okolicach Triestu (1914–1916). AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 1885; AKMK Pers. A. 395; AUJ S II 281; A.K. Banach, *Młodzież chłopska na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1860/61–1917/18*, Kraków 1997, s. 238; K. Bukowski, *Zwykli czy niezwykli. Sylwetki osób współczesnych*, Kraków 1998, s. 191; M. Gawlik, J. Szczepaniak, *Księża katecheci diecezji krakowskiej 1880–1939. Słownik biograficzny*, Kraków 2000, s. 186; Piotr Lewacki, zanim trafił do krakowskiego alumnatu, odbył służbę wojskową jako jednoroczny ochotnik. AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 1346; AUJ S II 219; Stanisław Franciszek Łaś odbył służbę wojskową przy 20. pułku piechoty wojsk austriackich. AKMK A. Sem. 15 (1915–1927), s. 129; AUJ S II 245; AUJ WT II 143; Antoni Marszał, zanim podjął decyzję o służbie Bogu, rozpoczął karierę wojskową. Po maturze poszedł do wojska jako jednoroczny ochotnik i służył w 14. pułku piechoty w Steyr. Kiedy złożył odpowiednie egzaminy, w stopniu kaprała przez sześć miesięcy odbywał praktykę w 36. pułku piechoty w Brunecku (Tyrol). AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 2111; AKMK Pers. A. 1227; Józef Świąder był jednorocznym ochotnikiem 16. pułku obrony krajowej. AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 1003, 1006, A. Sem. 17 (1913–1927), s. 57; AKMK Pers. A. 1204; AUJ S II 219; K. Bukowski, *Zwykli czy niezwykli...*, *op.cit.*, s. 173; Stanisław Wilk po

VI. Wykształcenie przedseminaryjne

Zanim kandydat do kapłaństwa trafił do seminarium duchownego, musiał zdobyć odpowiednie wykształcenie. Głównym warunkiem było ukończenie gimnazjum niższego i wyższego oraz złożenie z wynikiem pozytywnym egzaminu maturalnego. Chociaż gubernium lwowskie w rozporządzeniu z 2 lipca 1851 r. dopuszczało możliwość przyjmowania aspirantów bez matury – jedynie po ukończeniu ośmiu klas, to jednak biskupi austriaccy na konferencjach w Wiedniu w 1849 i 1856 r. utrzymali wyżej wymienione warunki przyjęcia na studia teologiczne. Jak już wspomniano, uchwały te uzyskały akceptację Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w 1858 r. Należy podkreślić, że owe przepisy były ściśle przestrzegane przez władze seminarium krakowskiego. W latach 1901–1918 wszyscy alumni, z wyjątkiem jednego, mieli zdany egzamin dojrzałości na poziomie szkoły średniej⁵³. Informacje o edukacji przedseminaryjnej w diecezji krakowskiej poznać można pośrednio, badając dane na temat siedzib szkół i miejsc uzyskania matury. Dane takie udało się uzyskać dla 445 osób (95,4%), brakuje ich zaś jedynie dla 22 kandydatów. Większość z nich uczęszczała tylko do jednej szkoły, a 30 kształciło się w dwóch lub więcej ośrodkach⁵⁴.

Przyjrzyjmy się zatem, w jakich szkołach średnich uzyskała maturę młodzież duchowna przed wstąpieniem do seminarium w Krakowie.

Tabela 5. Miejsce uzyskania świadectwa dojrzałości (uwzględniono gimnazja, które zostały ukończone przez przynajmniej trzy osoby)

Lp.	Gimnazjum	Liczba maturzystów
1.	Gimnazjum I św. Anny w Krakowie	105
2.	Gimnazjum II św. Jacka w Krakowie wraz z filią	54
3.	Gimnazjum III Jana III Sobieskiego w Krakowie	37
4.	Gimnazjum IV Realne w Krakowie	22
5.	Gimnazjum V w Krakowie	4
6.	Podgórze	39
7.	Wadowice	85
8.	Nowy Targ	15
9.	Bochnia	16
10.	Gimnazjum I w Nowy Sączu	4
11.	Gimnazjum I w Tarnowie	8
12.	Gimnazjum II w Rzeszowie	6
13.	Gimnazjum I w Rzeszowie	3
14.	Myślenice	5
15.	Gimnazjum niemieckie w Bielsku	3
16.	Gimnazjum realne w Bielsku	3
17.	Jasło	5

Źródło: A. Kapuśniak, J. Szczepaniak, *Katalog alumnów krakowskiego seminarium duchownego (1901–1938)*, Kraków 2004, s. 17–281.

Z przedstawionych danych wynika, że 222 osoby (49,8%) ukończyły szkołę średnią w Krakowie. Blisko połowa z nich decyzję o służbie Bogu podejmowała w Gimnazjum św. Anny (obecnie I Liceum Ogólnokształcące im. Bartłomieja Nowodworskiego). Z tej grupy osób zdecydowana większość była wychowankami małego seminarium, założonego w 1895 r. przez bp. Jana Puzyńę. Pensjonariusze tego zakładu mieszkali w skrzydle pałacu biskupiego od ul. Wiślniej, uczyli się zaś w Gimnazjum

zdaniu matury w 1914 r. wstąpił do Legionów Polskich. W wojsku służył przez rok. AKMK Pers. A. 1130; A.K. Banach, *Młodzież chłopska...*, *op.cit.*, s. 327; Józef Zastawnik, przyjęty do seminarium w 1914 r., z powodu wybuchu wojny nie trafił do alumnatu, lecz został powołany do wojska. Przez rok służył w 57. pułku piechoty austriackiej. AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 2019, A. Sem. 15 (1915–1927), s. 425; AKMK Pers. A. 1075; A.K. Banach, *Młodzież chłopska...*, *op.cit.*, s. 334.

53 Chodzi o Kazimierza Kromoliczkiego. Ten pochodzący z Glinienka k. Poznania kandydat odbył prywatne studium gimnazjalne bez uzyskania matury. Został jednak przyjęty do seminarium krakowskiego jesienią 1917 r. pod warunkiem, że w ciągu roku, pod karą wykluczenia z zakładu, uzupełni wykształcenie. Z powodu niewypełnienia tego zobowiązania opuścił zakład po roku studiów, w 1918 r. AKMK A. Sem. 17 (1913–1927); AUJ S II 274.

54 Wincenty Głogowski uczył się w gimnazjum w Tarnowie i Gimnazjum św. Anny w Krakowie (AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 758, 878; AKMK Pers. A. 205); Marian Heitzman – gimnazjum w Brodach i Gimnazjum św. Anny w Krakowie (AKMK A. Sem. 18 (1828–1941), s. 123); Stanisław Zegarliński – gimnazjum w Bochni i Gimnazjum św. Anny w Krakowie (AKMK A. Sem. 10 (1892–1908), s. 1678, A. Sem. 13 (1905–1915), s. 1906); Antoni Feliks – gimnazjum w Bochni i Gimnazjum św. Anny w Krakowie (AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 766, 855, 878; AKMK A. Pers. A. 162); Wincenty Mika – gimnazjum w Wadowicach i Gimnazjum św. Jacka w Krakowie (AKMK A. Sem. 10 (1892–1908), s. 508, 2302); Alfred Müller – gimnazjum w Drohobyczu i Gimnazjum III w Krakowie (AKMK A. Sem. 13 (1905–1915),

s. 279, 282, 587, 625–626); Antoni Jochemczyk – gimnazjum w Mysłowicach i w Wiedniu (AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 1595, 2111; AKMK Pers. A. 297); Józef Noworolski – gimnazjum we Lwowie i w Krakowie (AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 387, 396); Franciszek Warmuz – gimnazjum w Bochni i Gimnazjum I w Tarnowie (A.K. Banach, *Młodzież chłopska...*, *op.cit.*, s. 322); Jan Nepomucen Pietraszak – gimnazjum w Wadowicach i Gimnazjum św. Anny w Krakowie (AKMK A. Sem. 10 (1892–1908), s. 1999; AKMK Pers. A. 638); Marian Selwa – gimnazjum w Rzeszowie i w Podgórzu (AKMK A. Sem. 15 (1915–1927), s. 128–129; AKMK Pers. A. 733); Jan Franciszek Baran – Gimnazjum św. Anny w Krakowie i gimnazjum w Podgórzu (AKMK A. Sem. 10 (1892–1908), s. 1504; AKMK Pers. A. 17); Stanisław Słonka – gimnazjum w Wadowicach i Gimnazjum św. Anny w Krakowie (AKMK A. Sem. 15 (1915–1927), s. 981; AKMK Pers. A. 1239); Kazimierz Prażmowski – gimnazjum w Wadowicach i Gimnazjum III w Krakowie (AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 1019); Władysław Suchoń – gimnazjum w Cieszynie i Gimnazjum III w Krakowie (AKMK A. Sem. 10 (1892–1908), s. 2272; A. Sem. 13 (1905–1915), s. 425, 428, 833; AKMK Pers. 807); Jan Gniłka – gimnazjum w Bielsku, Wadowicach i Gimnazjum IV w Krakowie (AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 1075; AKMK Pers. A. 1056); Józef Świąder – gimnazjum w Tarnowie i Podgórzu (AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 1003, 1006; AKMK Pers. A. 1204); Józef Franciszek Wróbel – Gimnazjum św. Jacka w Krakowie i gimnazjum w Bochni (AKMK A. Sem. 13 (1903–1915), s. 331, 334); Franciszek Makuch – gimnazjum w Nowym Targu i Gimnazjum św. Anny w Krakowie (AKMK Pers. A. 1089); Jan Skarbek – gimnazjum w Rzeszowie i Nowym

św. Anny. W zakładzie mieli zapewnione darmowe utrzymanie i „troskliwe wychowanie”. W 1899 r. w małym seminarium przebywało 25 aspirantów, ale ordynariusz pragnął, aby było ich przynajmniej 40⁵⁵. Rozwinięta sieć i wysoki poziom szkół, odpowiednie warunki oraz chęć kontynuowania nauki na studiach wyższych ściągały do Krakowa uczniów niemal ze wszystkich powiatów Galicji Zachodniej. Najchętniej, co zrozumiałe, naukę w stolicy prowincji podejmowali kandydaci z powiatów krakowskiego (30) i chrzanowskiego (10). Bliskość Krakowa od miejsca ich zamieszkania sprawiała, że krakowskie szkoły średnie chętnie wybierali także aspiranci pochodzący z powiatów: myślenickiego – 33, bialskiego – 21, wielickiego – 20, wadowickiego – 17, bocheńskiego – dziewięciu, nowotarskiego i podgórskiego – po ośmiu, żywieckiego – siedmiu, limanowskiego – czterech, brzeskiego, nowosądeckiego – trzech, tarnowskiego – jeden. Poza tym odnotowujemy tutaj także uczniów z nieco dalszych powiatów: ropczyckiego, przeworskiego, stryżowskiego, tarnobrzesckiego, mieleckiego – po jednym. W krakowskich szkołach średnich uczyła się również młodzież z odleglejszych stron Galicji Wschodniej, z powiatów: lwowskiego – sześć osób, brzozowskiego – dwie osoby, brodzkiego, jarosławskiego, trembowelskiego, turzeckiego – po jednej osobie. Ponadto nauki w Krakowie pobierali też kandydaci z Królestwa Polskiego – pięciu, oraz z Prus – trzech.

Kandydaci pochodzący z powiatów na prawym brzegu Wisły: podgórskiego, wielickiego, bocheńskiego, limanowskiego oraz myślenickiego, wybierali oprócz szkół krakowskich także szkoły średnie w Podgórzu – 39, Bochni – 16, rzadziej w Myślenicach – pięciu.

Urodzeni w powiatach bialskim, nowotarskim, wadowickim, żywieckim, jeśli nie zdecydowali się opuścić rodzinnych stron, kształcili się przeważnie w Wadowicach – 85, Nowym Targu – 15, ewentualnie w Bielsku – sześciu. Kandydaci z pozostałych regionów uczyli się w szkołach średnich znajdujących się w najbliższej

odległości od miejsca ich zamieszkania. Lista miejscowości, w których świadectwo maturalne zdobyło mniej niż trzech kandydatów, obejmuje 17 szkół. Nauki pobierało w nich 26 osób.

Studia akademickie ukończyło trzech kandydatów spośród wszystkich przyjętych do seminarium⁵⁶. Kilku kandydatów miało za sobą również krótszy lub dłuższy pobyt na wyższych uczelniach⁵⁷. Czterech z przyjętych zdobywało okresowo wykształcenie na uczelniach wyższych poza granicami monarchii austro-węgierskiej⁵⁸.

VII. Liczba przyjętych – liczba wyświęconych, potrzeby pastoralne diecezji

Liczbę kandydatów przyjmowanych do seminariów duchownych na terenie monarchii austro-węgierskiej ściśle określały władze państwowe. Wyznaczał ją tzw. *numerus fixus*, stanowiący górną granicę rekrutacji chętnych. Dla diecezji krakowskiej Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Wiedniu dekretem z 1869 r., potwierdzonym w 1884 r., ustaliło limit miejsc etatowych na 60 alumnów. Wyznaczone ograniczenia obowiązywały w Krakowie jeszcze na początku XX w. Potrzeby diecezji, zwłaszcza po reorganizacji terytorialnej, były w tym czasie zdecydowanie większe. Wskutek zgłaszanych przez diecezję potrzeb ministerstwo sukcesywnie zwiększało liczbę miejsc etatyzowanych. W 1902 r. ustalono, że seminarium dla diecezji krakowskiej ma liczyć 70 alumnów⁵⁹. W 1910 r. ministerstwo zezwoliło na powiększenie limitu do 90 miejsc⁶⁰. Na jednego alumna państwo wypłacało w każdym półroczu dotację w wysokości 305 koron. Kwota ta pokrywała wyżywienie i opłacenie służby. Dodatkowo dla czterech przełożonych, tytułem pensji z funduszu religijnego, na konto seminarium wpływało 1200 koron⁶¹.

Sączu (AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 379, 396, AKMK A. Pers. A. 751); Julian Błażej Lysak – Gimnazjum św. Jacka w Krakowie i gimnazjum w Bochni (AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 1011, 1014; AKMK Pers. A. 1190); Mieczysław Salomon Freidberg – gimnazjum w Jarosławiu i Krakowie (AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 2115, A Sem. 15 (1915–1927), s. 409, 425; AKMK Pers. A. 1037); Tomasz Rapacz – Gimnazjum św. Jacka i Gimnazjum św. Anny w Krakowie (AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 1734, A. Sem. 18 (1928–1941), s. 235, 237, A. Pers. A. 692); Czesław Stopczyński – gimnazjum w Wadowicach, Przemysłu i Nowym Targu (AKMK A. Sem. 17 (1913–1927) nlb); Ludwik Jachna – gimnazjum w Tarnowie i Bochni (AKMK A. Sem. 10, s. 2288, A. Sem. 13 (1905–1915), s. 422, 425); Stanisław Pogłodek – Gimnazjum III w Krakowie i gimnazjum w Podgórzu (AKMK Pers. A. 655); Władysław Studencki – gimnazjum w Cieszynie i Podgórzu (AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 625; AKMK Pers. A. 803); Ferdynand Sznajdrowicz – gimnazjum w Cieszynie i Wadowicach (AKMK A. Sem. 10 (1892–1908), s. 2200, A. Sem. 13 (1905–1915), s. 425, 428, 833); Antoni Sznajdrowicz – Gimnazjum św. Jacka w Krakowie i gimnazjum w Cieszynie (AKMK A. Sem. 10 (1892–1908), s. 2056, A. Sem. 13 (1905–1915), s. 391, 1397); Tadeusz Hohenauer – gimnazjum w Rzeszowie i Podgórzu (AKMK A. Sem. 10 (1892–1908), s. 2240; AKMK Pers. A. 260).

55 Fundusze na utrzymanie zakładu pochodziły z fundacji śp. ks. Mateusza Gładyszewicza, kanonika kapituły krakowskiej, były też zasilane datkami niektórych kapłanów, m.in. Feliksa Gawrońskiego, prepozyta kapituły krakowskiej, ks. Józefa Krukowskiego, prepozyta kościoła św. Floriana w Krakowie, oraz powiatowej Kasy

Oszczędności w Krakowie. Zob. *List Księcia Biskupa Krakowskiego Jana Puzyny do Duchowieństwa i wszystkich Wiernych Diecezji z okazji Wielkiego Postu, 2 II 1899*, „*Notificationes e Curia Principis Episcopi Cracoviensis ad universum venerabilem clerum tam saecularem quam regularem*” 1899, nr 594, 2, s. 35–36.

56 Jan Polak ukończył studia na Wydziale Prawa UJ (1913–1918). AKMK A. Sem. 17; AKMK A. Sem. 18 (1928–1941), s. 119, 121; AUJ S II 274; A.K. Banach, *Młódzież chłopska...*, *op.cit.*, s. 281; Józef Stopka skończył studia na Wydziale Filozoficznym UJ (1909–1913) oraz na Wydziale Prawa UJ (1912–1914). A.K. Banach, *Młódzież chłopska...*, *op.cit.*, s. 305. Józef Winkowski ukończył polonistykę na Wydziale Filozoficznym UJ (1906–1910). AKMK A. Sem. 17 (1913–1927), s. 57; AUJ S II 219; AUJ WT II 177; M. Gawlik, J. Szczepaniak, *Księża katecheci...*, *op.cit.*, s. 320.

57 Marian Borowiczka studiował na Wydziale Prawa (1902–1903) i na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (1903–1904). AKMK A. Sem. 10 (1892–1908), s. 2006; AKMK Pers. A. 1025; *Corpus studiosorum...*, s. 377; M. Gawlik, J. Szczepaniak, *Księża katecheci...*, *op.cit.*, s. 100. Stanisław Buchała studiował na Wydziale Filozoficznym UJ (1914–1915), otrzymał stypendium Tytusa Przesmyckiego. AKMK Pers. A. 1055; *Corpus studiosorum...*, *op.cit.*, s. 454; P. Mardyla, *Buchała Stanisław* [w:] *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 1, J. Myszor (red.), Warszawa 2003, s. 28–29. Stanisław Dunikowski przez dwa lata studiował prawo na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1912–1914). AKMK Pers. A. 1162; AUJ S II 281, 289; *Chyrowiaci. Słownik biograficzny...*, *op.cit.*, s. 123;

Tabela 6. Liczebność alumnów seminarium krakowskiego w latach 1901–1918

Rok	Zgłoszeń	Przyjętych	Roczniki					Wyswięconych
			I*	II	III	IV	Na studiach zagranicznych	
1901	32	30	26	12	5	16	3	
1902	34	24	20	25	12	5	2	
1903	29	23	19	13	22	8	1	
1904	32	24	20	18	13	19	2	16
1905	27	27	23	20	13	14	2	14
1906	29	33	18	18	16	12	1	13
1907	33	29	31	21	15	14	3	16
1908	29	26	25	25	17	13	3	13
1909	30	27	23	22	24	16	4	16
1910	29	27	24	19	19	21	2	19
1911	31	30	25	25	17	19	3	18
1912	–	29	27	20	18	18	7	19
1913	–	29	28	27	19	18	6	18
1914	–	23	31	24	26	19	5	19
1915	–	21	17	24	24	24	3	20
1916	–	25	21	16	22	22	1	22
1917	–	20	17	18	17	18	3	17
1918	–	26	22	9	17	15	3	15

* Liczba alumnów na I roku (początek drugiego semestru).
– Brak danych.

Źródła: AKMK A. Sem. 10 (1892–1900), s. 1209–1392 [Kandydaci do Seminarium Duchownego. Rok 1900/1901]; AKMK A. Sem. 10 (1892–1900), s. 1399–1553 [Kandydaci do Seminarium 1901/1902]; AKMK A. Sem. 10 (1892–1900), s. 1577–1766 [Kandydaci do Seminarium Duchownego. Rok 1902/1903]; AKMK A. Sem. 10 (1892–1900), s. 1747–1897 [Kandydaci do Seminarium Duchownego w Krakowie. Rok 1903/1904]; AKMK A. Sem. 10 (1892–1900), s. 1905–2048 [Kandydaci do Seminarium Duchownego w Krakowie. Rok 1904/1905]; AKMK A. Sem. 10 (1892–1900), s. 2053–2163 [Kandydaci do Seminarium Duchownego w Krakowie. Rok 1905/1906]; AKMK A. Sem. 10 (1892–1900), s. 2189–2306 [Kandydaci do Seminarium Duchownego w Krakowie. Rok

1906/1907]; AKMK A. Sem. 12 (1905–1915), s. 243–362 [Kandydaci do Seminarium Duchownego w Krakowie. Rok 1907/1908]; AKMK A. Sem. 12 (1905–1915), s. 715–830 [Kandydaci do Seminarium Duchownego w Krakowie. Rok 1908/1909]; AKMK A. Sem. 12 (1905–1915), s. 969–1890 [Kandydaci do Seminarium Duchownego w Krakowie. Rok 1909/1910]; AKMK A. Sem. 12 (1905–1915), s. 1245–1360 [Kandydaci do Seminarium Duchownego w Krakowie. Rok 1910]; AKMK A. Sem. 12 (1905–1915), s. 1455–1602 [Kandydaci do Seminarium Duchownego w Krakowie. Rok 1911]; A. Sem. 15 (1915–1927), s. 105–448; A. Sem. 16 (1891) (1901–1914), s. 15, 83, A. Sem. 17 (1913–1927), s. 67–69, 120–123; 15–16; *Elenchus venerabilis cleri... pro Anno Domini 1901*, Cracoviae 1901, s. 294–297; *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1902*, Cracoviae 1902, s. 299–302; *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1903*, Cracoviae 1903, s. 303–306; *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1904*, Cracoviae 1904, s. 301–305; *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1905*, Cracoviae 1905, s. 305–308; *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1906*, Cracoviae 1906, s. 305–308; *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1907*, Cracoviae 1907, s. 208–212; *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1908*, Cracoviae 1908, s. 188–192; *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1909*, Cracoviae 1909, s. 191–195; *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1910*, Cracoviae 1910, s. 201–203; *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1911*, Cracoviae 1911, s. 197–201; *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1912*, Cracoviae 1912, s. 181–184; *Elenchus venerabilis cleri... pro Anno Domini 1913*, Cracoviae 1913, s. 186–190; *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1914*, Cracoviae 1914, s. 185–189; *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1915*, Cracoviae 1915, s. 197–201; *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1916*, Cracoviae 1916, s. 197–201; *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1917*, Cracoviae 1917, s. 202–204; *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1918*, Cracoviae 1918, s. 161–164; „Notificationes e Curia Principis Episcopi Cracoviensis”: 1903, nr 8–9, s. 71; 1904, nr 8–9, s. 122–123; 1905, nr 8–11, s. 83; 1906, nr 5–7, s. 88; 1907, nr 7–9, s. 74; 1908, nr 7–9, s. 94; 1909, nr 7–9, s. 77–78; 1910, nr 7–9, s. 109; 1911, nr 8, s. 113; 1912, nr 8–10, s. 73, 75–76; 1913, nr 8–9, s. 71–72; 1914, nr 10–11, s. 60; 1915, nr 5, s. 43; 1916, nr 6–8, s. 46; 1917, nr 5–6, s. 45; 1917, nr 8–9, s. 55; 1918, nr 5–8, s. 63; A. Kapuśniak, J. Szczepaniak, *Katalog alumnów...*, op.cit., s. 17–281.

M. Gawlik, J. Szczepaniak, *Księża katecheci...*, op.cit., s. 127–128. Władysław Kaczmarczyk studiował na Wydziale Prawa UJ (1913–1914). AKMK Pers. A. 1301; AUJ S II 253. Michał Kania studiował na Wydziale Prawa UJ (1911–1913). AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 1517, 1522, A. Sem. 15 (1915–1927), s. 128–129, 491; AKMK Pers. A. 1039; AUJ S II 245; A.K. Banach, *Młodzież chłopska...*, op.cit., s. 225; M. Gawlik, J. Szczepaniak, *Księża katecheci...*, op.cit., s. 171–172. Antoni Marszał w październiku 1911 r. rozpoczął studia na Wydziale Filozoficznym UJ. Po kilku tygodniach przeniósł się na Wydział Teologiczny i został przyjęty do seminarium. AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 2111; AKMK Pers. A. 1227; A.K. Banach, *Młodzież chłopska...*, op.cit., s. 257; M. Gawlik, J. Szczepaniak, *Księża katecheci...*, op.cit., s. 216. Leonard Prochownik studiował prawo na Wydziale Prawa UJ (1904–1906). AKMK A. Sem. 10 (1892–1908), s. 2220, A. Sem. 13 (1905–1915), s. 833; AUJ S II 182; M. Gawlik, J. Szczepaniak, *Księża katecheci...*, op.cit., s. 254; P. Mardyła, *Prochownik Leonard [w:] Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 2, J. Myszor (red.), Warszawa 2003, s. 231. Karol Stadler studiował prawo na Wydziale Prawa UJ. AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 336; AUJ S II 207. Jan Kanty Wojewodzic studiował na Wydziale Filozoficznym UJ (1900–1901). AKMK A. Sem. 10 (1892–1908), s. 1426, A. Sem. 16 (1891) (1901–1914), s. 15; AKMK Pers. A. 917; AUJ WT II 135; A.K. Banach, *Młodzież chłopska...*, op.cit., s. 329; M. Gawlik, J. Szczepaniak, *Księża katecheci...*, op.cit., s. 324.

58 Jerzy Piotr Czartoryski po maturze przez rok studiował filozofię w szwajcarskim Fryburgu (1913–1914). AKMK Pers. A. 1160; AUJ S II 253; *Corpus studiosorum...*, op.cit., s. 662. Józef Marian Morawski studiował filozofię, języki, orientalne i sanskryt na Wydziale

Filozoficznym Uniwersytetu Wrocławskiego (1900–1903), później studiował na UJ w Krakowie (1903–1905) oraz na uniwersytecie w Pradze (1905–1906). A Sem. 13 (1905–1915), s. 425, 427, 429, 430, 833; S. Piech, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1880–1939*, Kraków 1995, s. 222; *Chyrowiacy. Słownik biograficzny...*, *op.cit.*, s. 369; M. Gawlik, J. Szczepaniak, *Księża katecheci...*, *op.cit.*, s. 229–230. Stanisław Siemieński studiował na Uniwersytecie w Louvain (1905–1906) oraz na uniwersytecie w Grazu (1906–1907). AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 628–630, 878; AUJ S II 207; Bronisław Sikora przez pewien czas studiował na Uniwersytecie Wrocławskim. AUJ S II 219.

59 AKMK A. Sem. 10 (1892–1908), s. 401–402, 2404; B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, *op.cit.*, s. 453.

60 J. Kracik, *Krakowskie seminarium duchowne w latach 1911–1951* [w:] *Księga Sapieżyńska*, t. 1, J. Wolny (red.), Kraków 1982, s. 197.

61 AKMK A. Sem. 10 (1892–1908), s. 2329, *Reskrypt C.K. Namiestnictwa we Lwowie do C.K. Filialnej Kasy Krajowej w Krakowie*, 3 I 1903, *odpis*; AKMK A. Sem. 16 (1891) (1901–1914), s. 109, *Reskrypt C.K. Namiestnictwa do C.K. Filialnej Kasy Krajowej w Krakowie*, 17 VI 1903, *odpis*; AKMK A. Sem. 16 (1891) (1901–1914), s. 183, *Odpis pisma c.k. Namiestnictwa do Księżęco-Biskupiego Konsystorza z dnia 21 czerwca 1904 r.*, L. 79850.

62 *Elenchus venerabilis cleri... pro Anno Domini 1910*, Cracoviae 1910, s. 288–289.

63 *Elenchus venerabilis cleri... pro Anno Domini 1918*, Cracoviae 1918, s. 266–267.

64 Obliczenia własne na podstawie „Notificationes” 1901–1918, *Elenchus 1901–1919*.

65 E. Komar, *Kardynał Puzyna. Moje wspomnienia*, Kraków 1912, s. 33.

Ustalona w 1910 r. liczba etatów utrzymała się do końca 1918 r. Stosunkowo wysoki – wydawać by się mogło – limit nie zaspokajał zapotrzebowania diecezji na duchowieństwo. W roku tym w diecezji mieszkało 898 010 wiernych. Bezpośrednio w pracę duszpasterską zaangażowanych było 362 księży⁶². Na jednego kapłana przypadało więc 2480 wiernych. W późniejszym okresie mimo szybkiego przyrostu ludności w Galicji proporcje kształtowały się na podobnym poziomie. W ciągu ośmiu lat liczba wiernych w diecezji wzrosła o ponad 77 500 i wynosiła 975 525 osób⁶³. Liczba zatrudnionych w duszpasterstwie również zwiększyła się o 44 kapłanów i wyniosła 406 osób. Tak więc na jednego kapłana przypadało wówczas 2402 wiernych. W latach 1901–1918 w diecezji krakowskiej zmarło w sumie 228 księży świeckich⁶⁴. Wyównanie powstałego ubytku wymagało, aby każdego roku w diecezji przybywało około 12 neoprezbiterów. W omawianym okresie do seminarium w Krakowie przyjmowano średnio 26 osób. Na czterech rocznikach uczyło się średnio po 19 osób. Nie wszyscy jednak kończyli kurs nauk seminaryjnych i dochodzili do święceń. Nie każdy nowo wyświęcony ksiądz trafiał do pracy w duszpasterstwie. Niektórzy z racji swoich zdolności byli wysyłani przez ordynariusza na dalsze studia, zasiłając później kadry naukowe diecezji, innym powierzano urzędy kurialne, jeszcze inni trafiali do szkół, szpitali lub garnizonów wojskowych. Wydaje się, że do zakładu należało rekrutować w każdym roku ponad 30 aspirantów, tak aby na wszystkich kursach było ich około 120. Rekrutacja na takim poziomie mogła w dalszej perspektywie czasowej zaspokoić potrzeby diecezji. Jednakże liczbę miejsc etatowych w diecezji krakowskiej powiększono do 120 dopiero w okresie II Rzeczypospolitej⁶⁵.

Utrzymująca się na wysokim poziomie liczba powołań w Galicji sprawiała, że kandydatów do seminarium nie brakowało. Aspirantów dostarczało przede wszystkim wspomniane małe seminarium. Zachowana w aktach seminaryjnych korespondencja przełożonych

z kandydatami potwierdza, że chętnych do zakładu zgłaszało się każdego roku więcej, niż przewidywały narzucone przez państwo ograniczenia. W zawiadomieniach przesyłanych aspirantom przez ordynariat najczęściej podawanym powodem odmowy przyjęcia był właśnie brak miejsc. Zwykle uzasadnienie o nieprzyjęciu do zakładu z powodu braku miejsc łączono z dostateczną liczbą kandydatów pochodzących z macierzystej diecezji mających lepsze kwalifikacje⁶⁶. Podania odrzucano także z uwagi na brak wymaganego wykształcenia i egzaminu dojrzałości⁶⁷. W niektórych przypadkach przełożeni odmawiali przyjęcia „ze względu, że stan umysłu nie jest normalnym”⁶⁸. Innym stawał na przeszkodzie zły stan zdrowia, potwierdzony przez lekarza seminaryjnego⁶⁹. Jeszcze inni musieli odbyć czynną służbę wojskową⁷⁰. Byli też tacy, którzy dokumenty złożyli zbyt późno⁷¹. Kilku aspirantów próbowało dostać się do seminarium powtórnie⁷². Z pozoru komfortowa dla przełożonych sytuacja nadmiaru kandydatów wcale nie ułatwiała wypełnienia limitów.

Częstą praktyką odnotowaną w źródłach była rezygnacja ze studiów seminaryjnych i wycofywanie dokumentów po przyjęciu do zakładu⁷³. W wielu wypadkach aspiranci, którzy przeszli pozytywnie procedurę rekrutacyjną, w ogóle nie stawiali się do zakładu na rozpoczęcie roku akademickiego⁷⁴. Niektórym przyjętym przeszkodził w rozpoczęciu studiów teologicznych wybuch I wojny światowej i związany z tym pobór do armii austro-węgierskiej⁷⁵.

Wojną skomplikowała pracę samego seminarium. Budynek zakładu, z wyjątkiem biblioteki, kaplicy i mieszkań braci służących, został zajęty na potrzeby wojska. Austriacy urządzili w nim szpital. Dla kleryków trzeba było znaleźć inne miejsce. Część z nich przeniesiono do pałacu biskupiego, do skrzydła od ulicy Wiślniej 12. Inni zamieszkali przy ul. Kanoniczej 23, w budynku będącym własnością biskupa krakowskiego. Dotąd mieściła się w nim bursa gimnazjalna im. św. Jana Kantego, założona przez bp. Puzynę. Wykłady prowadzili prywatnie profesorowie nieczynnego w tym czasie Wydziału Teologicznego. Na

66 AKMK A. Sem. 10 (1892–1908), s. 1533, 1536, 1687, 1690, 1701, 1704, 1727, 1730, 1755, 1758–1762, 1923, 1926, 1947, 1950, 1981, 1984, A. Sem. 12 (1905–1915), s. 243, 246, 347, 350, 827, 830, s. 973, 976, 1867, 1876.

67 Zob. np. AKMK A. Sem. 10 (1892–1908), s. 1519–1532, 1746–1747, 1921–1922.

68 *Ibidem*, s. 1742.

69 *Ibidem*, s. 1939, 1942.

70 *Ibidem*, s. 1927, 1930.

71 AKMK A. Sem. 15 (1915–1927), s. 387–390, 393, 396.

72 Dobrym przykładem jest tutaj przypadek Pawła Talagi. Został on przyjęty do seminarium w 1918 r. Rok później otrzymał pierwszą tonsurę, a w 1921 r. – ostiariat i lektorat. Opuścił seminarium w trakcie IV roku studiów. Następnie został ponownie przyjęty, a w 1936 r. otrzymał święcenia kapłańskie. AKMK Liber actionum Celsissimi Ordinarii Cracoviensis Adami Stephani Sapieha, Principis Episcopi (b. sygn.), s. 482, 484; AKMK Pers. A. 846; AUJ S II 281. Aleksander Truszkiewicz, przyjęty do seminarium w 1916 r., nie stawiał się we wskazanym przez przełożonych terminie. Złożone ponownie podanie zostało odrzucone. Zob. także AKMK A. Sem 15 (1915–1927), s. 341, 346.

73 Przykładowo: Stanisław Kubas, przyjęty w 1911 r. do seminarium w Krakowie, wycofał podanie pod koniec września tego roku. AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 1523, 1526; Leon Szado, przyjęty do seminarium w 1904 r., przeniósł swoje dokumenty na Wydział Filozoficzny UJ. AKMK A. Sem. 10 (1892–1908), s. 1966; A.K. Banach, *Młodzież chłopska...*, *op.cit.*, s. 308; Rudolf Barcik, przyjęty w 1910 r., ostatecznie przeniósł dokumenty na Wydział Prawa UJ i tam studiował do 1913 r. AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 1360, *Corpus Studiosorum...*, *op.cit.*, s. 132;

Aleksander Hracca, przyjęty 30 września 1910 r., nie rozpoczął studiów na Wydziale Teologicznym UJ, lecz przeniósł dokumenty na Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Następnie kontynuował studia w Krakowie, na Wydziale Filozoficznym UJ, i później ponownie we Lwowie. AKMK A. Sem. 16 (1891) (1901–1914), s. 15; A.K. Banach, *Młódzież chłopska...*, *op.cit.*, s. 216; AKMK A. Sem. 10 (1892–1908), s. 1958; Jan Bęłowski, przyjęty w 1904 r., zmienił decyzję i po wycofaniu dokumentów aplikował z powodzeniem na Wydział Filozoficzny UJ. *Corpus studiosorum...*, *op.cit.*, s. 184; Stanisław Rochowicz, przyjęty w 1908 r., przeniósł się na Wydział Prawa UJ. AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 726; Marian Borełowski 16 czerwca 1908 r. wniósł podanie o przyjęcie do seminarium, 9 września tegoż roku wycofał dokumenty. AKMK A. Sem. 12 (1905–1915), s. 715, 718; Jan Czech złożył podanie do seminarium 8 lipca 1909 r., wycofał je już 25 sierpnia, nie doczekawszy wyników rekrutacji. AKMK A. Sem. 12 (1905–1915), s. 969, 972; Ignacy Sikora wniósł podanie o przyjęcie 12 czerwca 1909 r., wycofał je 21 sierpnia 1909 r. AKMK A. Sem. 12 (1905–1915), s. 977, 980.

74 Zob. np.: AKMK A. Sem. 15 (1915–1927), s. 346, A. Sem. 10 (1892–1908), s. 1694, 1822.

75 Zamiast do krakowskiego alumnatu na front trafił np. przyjęty w 1914 r. Wojciech Kowalik. Po zakończeniu wojny ponownie zgłosił się do zakładu. Został przyjęty i ukończył naukę, dochodząc do święceń kapłańskich. AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 1885; AKMK Liber actionum Celsissimi Ordinarii Cracoviensis Adami Stephani Sapieha, *Principis Episcopi* (b. sygn.) s. 481, 483, 487; AKMK Pers. A 395; AUJ S II 281; A.K. Banach, *Młódzież chłopska...*, *op.cit.*, s. 238. Przyjęty w tym samym roku Antoni Wojtaszek nie zgłosił się do

Podzamcze klerycy wrócili dopiero 5 lutego 1921 r. Po odejściu wojsk cesarsko-królewskich budynek służył sztabowi wojsk gen. Hallera, a później był siedzibą amerykańskiego Czerwonego Krzyża⁷⁶. Ze względu na położenie, w jakim znalazł się zakład, należało raczej walczyć o jego utrzymanie, niż myśleć o powiększaniu liczby pensjonariuszy.

Biorąc pod uwagę przytoczone uwarunkowania i skomplikowaną sytuację związaną z naborem kandydatów, należy zadać pytanie, jaka część kleryków kończyła kurs nauk seminaryjnych i dochodziła do święceń kapłańskich. W latach 1901–1918 spośród 466 przyjętych do seminarium duchownego w Krakowie święcenia uzyskało 294, czyli 63% wstępujących. Na 172 alumnów, którzy nie doszli do kapłaństwa, 48 nie rozpoczęło studiów seminaryjnych, 27 opuściło seminarium w trakcie I roku lub po jego zakończeniu, 43 w trakcie II roku lub po jego zakończeniu, 28 w trakcie III roku lub po jego zakończeniu oraz 20 w trakcie IV roku lub po jego zakończeniu. Ponadto sześciu kleryków zakończyło studia, uzyskując absolutorium, ale nie zostało dopuszczonych do święceń. W kilku przypadkach klerycy, którzy przerwali studia w poszukiwaniu innej drogi życiowej, powracali do seminarium i otrzymywali święcenia kapłańskie w późniejszym okresie⁷⁷. Decyzja o opuszczeniu seminarium wiązała się z podjęciem trudnego życiowego wyboru lub też wynikała z ingerencji wychowawców. Duża grupa alumnów rezygnowała sama, część została usunięta przez przełożonych (niezachowanie dyscypliny, brak powołania, nieposiadanie zdolności), część z kolei nie nadawała się do kapłaństwa ze względu na przeciwwskazania zdrowotne. Nie wnikając bliżej w powody przerwania nauki, możemy wysnuć wniosek, że duży współczynnik osób opuszczających zakład w trakcie studiów (108 na 164 wszystkich wstępujących), przy ich dość dobrym przygotowaniu przedseminaryjnym, świadczy o wysokim poziomie wymagań stawianych przyszłym prezbiterom oraz o wysokich kwalifikacjach dydaktyczno-wychowawczych personelu zatrudnionego w krakowskim seminarium.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

Archiwum Archidiecezji Przemyskiej (AAPrz.):

b. sygn. Liber ordinatorum ab Anatolio Nowak

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (AKMK):

sygn. A. Sem. 2 Seminarium duchowne (1851–1863)

sygn. A. Sem. 10 Seminarium duchowne (1892–1908)

sygn. A. Sem. 12 Seminarium duchowne (1905–1915)

sygn. A. Sem. 13 Seminarium duchowne (1905–1915)

sygn. A. Sem. 15 Seminarium duchowne (1915–1927)

sygn. A. Sem. 16 Seminarium duchowne (1891) (1901–1914)

sygn. A. Sem. 17 Seminarium duchowne (1913–1927)

sygn. A. Sem. 18 Seminarium duchowne (1928–1941)

sygn. Pers. A. Akta personalne (wg nazwisk)

b. sygn. Liber actionum Celsissimi Ordinarii Cracoviensis Adami Stephani Sapieha, Principis Episcopi

b. sygn. Seminarium duchowne m.in. początki budowy, kosztorysy, rachunki, wypisy z ksiąg katastralnych itp. 1895–1937

Archiwum Misjonarzy na Stradomiu (AMS):

b. sygn. Seminarium. Regulaminy 8–10

b. sygn. Seminarium. Korespondencja 4 (XVIII–1899)

b. sygn. Seminarium. Korespondencja (1838–1880)

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (AUJ):

Zespół: Akta Senatu:

sygn. S II 182 Katalog studentów Wydziału Teologicznego

z roku akademickiego 1906/1907 – I półrocze

sygn. S II 191 Katalog studentów Wydziału Teologicznego

z roku akademickiego 1907/1908 – I półrocze

sygn. S II 207 Katalog studentów Wydziału Teologicznego

z roku akademickiego 1909/1910 – I półrocze

sygn. S II 219 Katalog studentów Wydziału Teologicznego

z roku akademickiego 1910/1911 – I półrocze

sygn. S II 253 Katalog studentów Wydziału Teologicznego

z roku akademickiego 1914/1915 – I półrocze

seminarium, ponieważ w międzyczasie został powołany do wojska. Po rocznym pobycie na froncie ponownie złożył dokumenty do seminarium i został przyjęty. Nauki nie ukończył. Opuścił zakład w trakcie IV roku studiów. AKMK A. Sem. 12 (1905–1915), s. 2041, A. Sem. 15 (1915–1927), s. 425; AKMK Liber actionum Celsissimi Ordinarii Cracoviensis Adami Stephani Sapieha, Principis Episcopi (b. sygn.) s. 472, 475; A.K. Banach, *Młodzież chłopska...*, *op.cit.*, s. 329. Mieczysław Freidberg, przyjęty w 1914 r., nie rozpoczął studiów, w latach 1914–1915 służył w wojsku austriackim. Zwolniony jesienią 1915 r., wstąpił do seminarium. Naukę ukończył zdobyciem święceń kapłańskich. AKMK A. Sem. 13, s. 2115, A. Sem. 15, s. 409, 425; AKMK Liber actionum Celsissimi Ordinarii Cracoviensis Adami Stephani Sapieha, Principis Episcopi (b. sygn.) s. 472, 474–475, 480; AKMK Pers. A. 1037; AUJ S II 258. Z powodu wybuchu I wojny światowej nie rozpoczął nauki w seminarium Józef Zastawniak. Po roku służby na froncie zgłosił się ponownie do seminarium i po ukończeniu kursu nauk seminaryjnych uzyskał święcenia kapłańskie. AKMK A. Sem. 13 (1905–1915), s. 2019, A. Sem. 15 (1915–1927), s. 425; AKMK Liber actionum Celsissimi Ordinarii Cracoviensis Adami Stephani Sapieha, Principis Episcopi (b. sygn.) s. 472, 475, 480–481; AKMK Pers. A. 1075; A.K. Banach, *Młodzież chłopska...*, *op.cit.*, s. 334.

76 AWSD AK XVII.6, *Kronika seminarium duch[ownego] w Krakowie*, s. 8–24; AWSD AK XVII.1/5, *Kronika Kaplicy Duchownego Seminarium Metropolitalnego w Krakowie r. z. 1900*, s. 51–53.

77 A. Kapuśniak, J. Szczepaniak, *Katalog alumnów...*, *op.cit.*, s. 17–281.

- sygn. S II 258   Katalog studentów Wydziału Teologicznego z roku akademickiego 1915/1916 – I półrocze
- sygn. S II 274   Katalog studentów Wydziału Teologicznego z roku akademickiego 1917/1918 – I i II półrocze
- sygn. S II 281   Katalog studentów Wydziału Teologicznego z roku akademickiego 1918/1919 – I półrocze
- sygn. S II 289   Katalog studentów Wydziału Teologicznego z roku akademickiego 1919/1920 – I i II półrocze

Zespół: Akta Wydziału Teologicznego:

- sygn. WT II 135   Katalog studentów Wydziału Teologicznego z roku akademickiego 1901/1902 – I półrocze
- sygn. WT II 143   Katalog studentów Wydziału Teologicznego z roku akademickiego 1905/1906 – I półrocze
- sygn. WT II 177   Katalog studentów Wydziału Teologicznego z roku akademickiego 1923/1924

Archiwum Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej (AWSD AK):

- sygn. XVII.1/5   Kronika Kaplicy Duchownego Seminarium Metropolitalnego w Krakowie r. z. 1900
- sygn. XVII.6   Kronika Seminaryum duch[ownego] w Krakowie

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Bujak F., *Galicja*, t. 1, *Kraj. Ludność. Społeczeństwo. Rolnictwo*, Lwów–Warszawa 1908.
- Bujak F., *Galicja*, t. 2, *Leśnictwo. Górnictwo. Przemysł*, Lwów–Warszawa 1908.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1901*, Cracoviae 1901.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1902*, Cracoviae 1902.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1903*, Cracoviae 1903.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1904*, Cracoviae 1904.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1905*, Cracoviae 1905.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1906*, Cracoviae 1906.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1907*, Cracoviae 1907.

- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1908*, Cracoviae 1908.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1909*, Cracoviae 1909.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1910*, Cracoviae 1910.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1911*, Cracoviae 1911.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1912*, Cracoviae 1912.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1913*, Cracoviae 1913.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1914*, Cracoviae 1914.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1915*, Cracoviae 1915.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1916*, Cracoviae 1916.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1917*, Cracoviae 1917.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1918*, Cracoviae 1918.
- Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis pro Anno Domini 1919*, Cracoviae 1919.
- Komar E., *Kardynał Puzyna. Moje wspomnienia*, Kraków 1912.
- „*Notificationes e Curia Principis Episcopi Cracoviensis*”, Cracoviae 1901–1919.
- Zbiór przepisów odnoszących się do Kościoła i duchowieństwa z upoważnienia ordynariatu książecko-biskupiego w Krakowie na podstawie notyfikacji (1879–1912)*, oprac. M. Kołodziej, Kraków 1913.

OPRACOWANIA

- Banach A.K., *Młodzież chłopska na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1860/61–1917/18*, Kraków 1997.
- Bączkowicz F., *Z dziejów domu stradomskiego*, „Roczniki Obydwóch Zgromadzeń św. Wincentego à Paulo” 1925, t. 27, nr 1, s. 37.
- Bukowski K., *Zwykli czy niezwykli. Sylwetki osób współczesnych*, Kraków 1998.
- Chyrowiaci. Słownik biograficzny wychowanków Zakładu Naukowo-Wychowawczego OO. Jezuitów w Chyrowie, 1886–1939*, oprac. L. Grzebień, J. Kochanowicz, J. Niemiec, Kraków 2000.
- Dobrzański S., *Restauracja diecezji krakowskiej w latach osiemdziesiątych XIX wieku* [w:] *Studia z historii Kościoła w Polsce*, t. 3, H.E. Wyczawski (red.), Warszawa 1977, s. 3–268.

- Filimowski M., *Opis historyczno-geograficzny* [w:] *Ziemia chrzanowska i Jaworzno*, B. Ferens, M. Filimowski, J. Kozub (red.), Kraków 1969, s. 357–384.
- Gawlik M., Szczepaniak J., *Księża katecheci diecezji krakowskiej 1880–1939. Słownik biograficzny*, Kraków 2000.
- Hałaburda M., *Krakowskie seminarium duchowne (1801–1901)*, Kraków 2007.
- Hałaburda M., *Krakowskie seminarium duchowne pod zarządkiem księży misjonarzy (1801–1901)*, „Informator Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy w Krakowie” 2010/2011, nr 30, s. 67–96.
- Hryciuk G., *Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948*, Toruń 2005.
- Ihnatowicz I., *Od rozbiorów do pierwszej wojny światowej* [w:] I. Ihnatowicz, A. Mączak, B. Zientara, J. Żarnowski, *Spółczesność polskie od X do XX wieku*, Warszawa 1988, s. 429–589.
- Jedlicki J., *Klejnot i bariery społeczne, przeobrażenia szlachectwa polskiego w schyłkowym okresie feudalizmu*, Warszawa 1968.
- Kapuśniak A., Szczepaniak J., *Katalog alumnów krakowskiego seminarium duchownego (1901–1938)*, Kraków 2004.
- Kracik J., *Alumni seminarium krakowskiego w okresie Wolnego Miasta (1815–1846)*, „Analecta Cracoviensia” 1976, t. 7, s. 345–363.
- Kracik J., *Krakowskie seminarium duchowne w latach 1911–1951* [w:] *Księga Sapieżyńska*, t. 1, J. Wolny (red.), Kraków 1982, s. 197–203.
- Kumor B., *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji*, Kraków 1985.
- Kumor B., *Granice (archi)diecezji krakowskiej (1000–1939)*, „Roczniki kanoniczne. Kwartalnik prawno-historyczny” 1963, t. 6, nr 1–4, s. 553–554.
- Kumor B., *Granice metropolii i diecezji polskich (968–1939)*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 1970, t. 21, s. 349–350.
- Kumor B., *Organizacja terytorialna diecezji kieleckiej*, „Nasza Przeszłość” 1963, t. 17, s. 223–224.
- Kumor B., *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków 1980.
- Łepkowski T., *Polska – narodziny nowoczesnego narodu 1764–1870*, Poznań 2003.
- Mardyla P., *Buchala Stanisław* [w:] *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 1, J. Myszor (red.), Warszawa 2002, s. 28–29.
- Mardyla P., *Prochownik Leonard* [w:] *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 2, J. Myszor (red.), Warszawa 2003, s. 231–234.
- Piech S., *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1880–1939*, Kraków 1995.
- Rudnicki S., *Ziemiaństwo polskie w XX wieku*, Warszawa 1996.

- Szczepanowski S., *Nędza Galicyi w cyfrach*, Lwów 1888.
- Świętochowski A., *Historia chłopów polskich w zarysie*, t. 2, *W Polsce podległej*, Lwów 1928.
- Urban J., *Kilka kart z najnowszych dziejów krakowskiego seminarium duchownego (w stulecie poświęcenia gmachu seminaryjnego przy ul. Podzamcze 8)*, „Biuletyn Duszpasterski” 2002, t. 10, nr 1(92), s. 29–30.
- Wojtusiak E., *Duchowieństwo ludowe w diecezji tarnowskiej 1868–1918*, „Nasza Przeszłość” 1974, t. 41, s. 77–134.
- Wysocki S., *Seminaryum Zamkowe w Krakowie. Jego dzieje i ustrój*, Lwów 1910.
- Zamorski K., *Transformacja demograficzna w Galicji na tle przemian ludnościowych innych obszarów Europy Środkowej w drugiej połowie XIX i na początku XX w.*, Kraków 1991.
- Żarnowski J., *Inteligencja* [w:] W. Mędrzecki, S. Rudnicki, J. Żarnowski, *Spółeczeństwo polskie w XX wieku*, Warszawa 2003, s. 73–106.
- Żarnowski J., *Spółeczeństwo polskie* [w:] W. Mędrzecki, S. Rudnicki, J. Żarnowski, *Spółeczeństwo polskie w XX wieku*, Warszawa 2003, s. 8–72.
-